

Temporalitatea proiectelor și psihopatologia

Mircea Lăzărescu

13.02.2022

(text omagial pt Prof Virgil Ciomoș varianta română)

1. Prezentul viu, perceptiv a lui Husserl și primul val al psihopatologiei fenomenologice.

Fenomenologia lui Husserl a deschis noi orizonturi pentru studierea speculativă a “timpului trăit” de către omul conștient. Tematica temporalității era la ordinea zilei în prima jumătate a sec. XX, așa cum ne-o indică și titlul unor lucrări ale lui Bergson (L’Evolution creatrice) și Heidegger (Sein und Zeit). Husserl, chiar dacă a criticat mișcarea psihologizantă (de orientare experimentalistă) ce se manifesta în jurul neokantianismului, nu a fost opac la o perspectivă speculativă a psihologiei, în continuitatea tradiției ce se întindea de la Aristotel la Kant, trecând prin scolastică și empirismul anglo saxon și terminând cu intenționalitatea lui Brentano; pe care de altfel a preluat-o „radicalizând-o” în direcția unei subiectivități transcendente. (Filosofarea s-a desfășurat constant însoțită de efortul degajării structurilor constitutive esențiale ale ființei ce filosofează, cu mult timp înainte ca acest lucru să fie formulat explicit de către Kant și mai ales Heidegger).

Analizele fenomenologice ale lui Husserl utilizează o suită de instanțe conceptuale ce nu erau prezente în filosofia antichității, instituindu-se progresiv în gândirea modernității: eu, conștiință, subiectivitate, monadă, percepție, obiect (obiectivitate), a percepție, transcendentalitate, apriorism, intenționalitate, etc. (Deci, din vremea presocraticului și până la neoplatonicii târzii, discursul husserlian ar fi fost pur și simplu imposibil și incomprehensibil; aspect historical pe care reflexiile sale și ale comentatorilor îl ignoră). Husserl se plasează într-un fel pe filiera gânditorilor din modernitate care, la fel ca Descartes, Husserl și

Kant, au speculat în jurul cunoașterii lumii de către un om dotat cu o conștiință reflexiv subiectivă, ce se raportează la o lume-obiect. Dar, preluând conceptul de fenomenologie - pe care-l comentase Kant și Hegel – Husserl a pariat cu o îndrăzneală uluitoare pe egologia unei „subiectivități transcendente” dimensionată printr-o „intenționalitate noetico-noematică”; care, dizolvă rigiditatea raportării, cultivată de modernitate, dintre un subiect conștient și un obiect exterior, spațial și centrat în jurul unor lucruri corporale. Intenționalitatea egoului transcendental e considerată acum constituantă, vizarea intențional *noetică* trimițând spre un pol *noematic* al sensului. Pol noematic ce înglobează nu doar lumea obiectelor solide ce ne înconjoară, ci și toate lucrurile posibil a fi vizate într-o lume umană, de la numere și valori, la ființe supranaturale, evenimente și simboluri. Conștiința ce se umple de datum-ul semnificant al lucrurilor astfel vizate, ar avea ca primă sarcină să descrie pregnant această instanță a „lucrurilor însăși” spre care înaintează. Acest mod de abordare subminează evident fundalul spațialității pe care-l susține polarizarea subiect–obiect, cultivând temporalitatea unui „prezent viu” care se organizează în jurul percepției.

O a doua mișcare cvasirevoluționară inițiată de Husserl a fost îndrăzneala de a plasa trăirile cogitante ale egoului transcendental pe care-l avea în vedere, pe fundalul oricărei persoane umane conștiente vii, ca o potențialitate a acesteia; ce ar putea să fie degajată metodic printr-o „reducție fenomenologică (eidetică)”. Odată plasat într-o astfel de zonă individuală, de tip „monadic”, egoul transcendental se cere însă și constituit; în dimensiunile și straturile intenționalității sale noetico noematice, prin care pot fi vizate lucrurile lumii și alter-egourile încorporate.

Acest proces de constituie se dovedește a fi marcat, în demersul lui Husserl, de dimensiunea „prezentului trăit”. Temporalitatea e plasată astfel la însăși baza constituirii celui mai elementar proces al conștiinței, care e cel perceptiv. Acesta, în structurarea sa semnificantă, presupune o permanentă

încadrare a nemijlocitului noetico noematic perceptiv actual - inclusiv senzorial - printr-o *retenție* a drumului deja parcurs de către procesualitatea perceptivă; și de o *protenție* anticipativă, care vizează și e ordonată de sensul percepției avută în vedere. Forma semnificantă ce stă în centrul instanței noematice vizate e de fapt un întreg coerent (format din părți), ce se edifică prin procesualitatea prezentului trăit. Gândită astfel, temporalitatea prezentului apare ca un suport structural constitutiv nu doar pentru percepție, ci a conștiinței însăși. Toate structurile efective ale conștiinței intenționale presupun acest fundal temporal al constituirii lor în cadrul prezentului trăit.

Percepția invocată de Husserl e una activă, ea constând dintr-un act perceptiv. Fără a formula explicit, Husserl pare a considera orice proces intențional ca similar unui act realizator. Comentatorii remarcă în plus faptul că, acest proces husserlian constitutiv al „prezentului viu perceptiv” are în el ceva caracteristic actelor inauguratoare, fondatoare. Se mai cere remarcat – fapt ce se va releva odată cu constituirea intersubiectivității intercorporeale – că orice subiect care percepe „ceva”, se percepe în cele din urmă și pe sine în mod continuu, prin însăși referința implicantă la fundalul din care intenționalitatea sa emerge. Deși filosoful nu dezvoltă tema autoperceperii continue de sine, aceasta rezultă indirect din remarcă ce diferențiază retenția și protenția de rememorare voluntară a unei amintiri și de anticipare reprezentativă a unui eveniment. În sfârșit actul perceptiv e flancat, la un pol, de egoul transcendentă; iar la celălalt, de „orizontul lumii”.

Elaborarea lui Husserl privitoare la dimensiunea temporal constitutivă a prezentului trăit nu e însă complet ruptă de tradiție. Dacă ea se distinge clar de analiza lui Aristotel din Fizica – privitoare la „acum-ul” prezentului aproape efemer dintre un „înainte” și un „după” – nu trebuie uitată plasarea de către Augustin a problematicii timpului în interioritatea sufletului uman subiectiv. După Renașterea europeană, odată ce s-a dezvoltat problematica subiectivității conștiinței ce se opune obiectivității lumii exterioare – organizată spațial și în

cuprinsul căreia sunt prezente obiecte corporale – instanța cogitantă a conștiinței a fost referită la temporalitatea „simțului intern”. Gândirea lui Kant menține această tradiție – așa cum subliniază Heidegger - înainte ca Hegel să lanseze tema unei deveniri evolutive (a spiritului prin intermediul conștiinței) ce se autodepășește, integrându-se (prin *aufhebung*”). Husserl rămâne între parametrii acestei tradiții. Dar mișcarea îndrăzneță pe care o face prin trimiterea egoului transcendent în mijlocul „lumii vieții”, face din fenomenologia sa o importantă piesă din puzzle-ul noilor metodologii ce s-au lansat la începutul sec.XX, în perspectiva dezvoltării „științelor umane”. Hermeneutica, ce se înscrie și ea în această direcție, a ajuns în cea de a doua jumătate a acestui secol să se articuleze cu fenomenologia, cu filosofia actelor de limbaj și neopsihanaliza (Ricoeur). Aceste poziționări metodologice speciale se datorează probabil faptului că, încă de pe vremea lui Husserl fenomenologia a susținut nu doar elaborări filosofice existențialiste și personologice (Heidegger, Scheller, Jaspers) ci și cercetări de psihologie, sociologie, istorice – inclusiv de istorie a religiilor. În această direcție se înscrie și psihopatologia fenomenologică, ce s-a afirmat încă de pe vremea lui Husserl. Aceasta avea și un statut mai special deoarece, psihopatologia fiind considerată ca un „experiment natural”, ea evidențiază factologic aspecte infrastructurale ale psihismului conștient, care în normalitate erau doar implicate în fenomenalitatea trăirilor. De aceea, psihopatologia fenomenologică a ajuns un fel de provocare pentru demersurile analitice ale fenomenologiei.

Dacă atât Husserl cât și Heidegger pot fi integrați în finalul gândirii modernității occidentale, mutațiile teoretice care s-au petrecut la începutul sec. XXI fac însă ca recuzita terminologică ce s-a impus în Europa în ultimii 500 ani să treacă printr-un filtru de metamorfoză (la fel cum a trecut cea a antichității, odată cu afirmarea speculativ critică a Europei). Desigur, moștenirea fenomenologică husserliană se păstrează. Ea necesită însă a fi reșezată în noua paradigmă de autoreflexie în care Antroposul se autoplasează la începuturile

postmodernității. Adică, trecând de la viziunea unei ființe create de o entitate supranaturală, spre cea a unei instanțe ontologice ce se impune prin procesualitatea unei deveniri ontice diferențiată și complexificatoare (în deschiderea orizonturilor speculative lansate de Hegel și de evoluționism). Poziție în care, autoreproducerea expandantă ce continuă istoria, nu se mai bazează pe fenomenologia procesării informațiilor de către gene biologice, ci pe fenomenologia „memelor” culturale.

În psihopatologie, o primă evidență majoră a distorsionării temporalității trăite se impunea pe parcursul sec.XX prin condiția depresiei melancolice, în care subiectul pur și simplu ”iese din prezent”. El nu mai e interesat de nimic din jur, refuzând contactul intersubiectiv și angajarea în probleme situaționale; depresivul nu poate concepe viitorul, repliindu-se pe fragmente ale unui trecut vinovat. La polul opus depresiei se întâlnește în psihopatologie starea maniacală, ce constă într-o dezinhibiție expansivă euforică. Analizele fenomenologice ale lui Binswanger subliniau menținerea în manie a unui contact punctiform cu un prezent hedonic, subiectul ignorând complet trecutul și fiind aspirat de un viitor a toate posibil („ca un dansator avântat ce atinge doar prin salturi pământul”). O altă ipostază a temporalității trăite psihopatologic a fost comentată de către von Gebattel în obsesionalitate : pacientul e cuprins de un timp rotitor, fără trecut și viitor, al învârtirii repetitive într-un cerc steril, cu verificări continue.

În aceeași perioadă, psihopatologul Minkowski a comentat, predominant din perspectiva lui Bergson, perturbarea de ansamblu în psihopatologie a unei spațio temporalități specifice psihismului uman, în contextul distorsionării și a relaționărilor interpersonale afective „de contact” cu alții. El invoca acum explicit și polarizarea temporală a psihismului persoanei între prezentul trăit și fundalul duratei biografice, cu referire tot la durata lui Bergson și la „elanul vital” comentat de acesta. În sfârșit mai merită menționată intervenția lui

Tellembach privitoare la „tipus melancolicus”. Acesta, (învocându-l însă pe și pe Heidegger), atrage atenția asupra contextului « situațional » în care se plasează „prezentul trăit” al unei persoane. Persoană care e privită acum și din perspectivă biografico caracterială, în structura duratei sale identitare fiind funcțional un „endon”, ce susține o bio-psiho-ritmicitate pulsională antropocosmică.

La sfârșitul acestei prime perioade de abordare fenomenologică a psihopatologiei, psihiatrul H.Ey a susținut - invocând moștenirea lui Jaspers, Scheller, a psihopatologiei clinice, psihanalizei și psihoneurologiei vremii sale - un model al psihismului specific omului, vertebrat prin două axe temporale : - Una diacronă, a duratei biografico caracteriale și a conștiinței morale, ce include și dinamica inconștientului psihanalitic; - iar cea de a doua, a actualității sincrone a „câmpului de conștiință”. Analizele lui Husserl privitoare a valența constitutivă a temporalității pentru conștiință, vizează mai ales al doilea aspect. Pe când perspectiva diacronă ar putea fi referită la trimiterea lui Heidegger privitoare la durata existenței muritorilor, dintre naștere și moarte. Ar mai fi de menționat că pe atunci, între aceste doua planuri, nu se impusese încă cu evidență și instanța proiectelor, pe care o susținuse Heidegger în a sa analitică a Dasein-ului. Ey mai invoca o perspectivă evoluționistă; urmând modelul propus în sec.XIX de neuropsihiatrul britanic H.Jackson, care sugera că structurile neuropsihice mai recent achiziționate evolutiv sunt mai fragile; iar deficitul lor permite manifestarea simptomatologică a unor structuri mai vechi filogenetic, mai simple și rezistente. Era astfel implicată și o perspectivă evoluționistă a temporalității.

După ce psihopatologia a ajuns să fie interesată și de perspectiva intersubiectivității intercorporeale dezvoltată de Merleau-Ponty – pe urmele ultimului Husserl – primul val al orientării sale fenomenologice s-a estompat. Odată cu avansarea în psihologie a doctrinei cognitiviste susținută de filosofia minții, s-a dezvoltat însă un al doilea val al neofenomenologiei, care acordă o

atenție sporită sinelui (self) intențional, reflexiv și semnificant. Iar această centrare pe sine(self) a permis o mai facilă raportare a neofenomenologiei la perspectiva evoluționistă a psihologiei și la neuroștiințe. În noua atmosferă științifico filosofică de la începutul mileniului trei – ce a integrat în psihologie perspectiva calculului informațional dezvoltat de inteligențele artificiale și doctrina limbajelor performative precum și o serie de instanțe metateoretice (teoria sistemelor, cea cibernetică, organizațională etc.) -, s-au actualizat și o serie de concepte privitoare la temporalitate pe care le circumscriesese de Heidegger, mai ales cele de „situație” și de „proiect”. Vom urmări etapele acestei traiectorii.

2. Intersubiectivitate intercorporeală; Merleau Ponty și temporalitatea trăirilor interpersonale

Fenomenologia lui Husserl a contribuit la o mai bună înțelegere a timpului trăit și prin intermediul tematicii intersubiectivității intercorporeale, dezvoltată spre sfârșitul operei sale în **Meditații cartesiene** și **Krisis...** Această idee ce implică, odată cu sesizarea de sine și autopercepția totalizatoare a propriei corporalități precum și a percepția, a fost apoi reluată – dintr-o perspectivă ce nu ignoră psihologia experimentală și neuroștiințele – de Merleau-Ponty în **Fenomenologia percepției**. Dacă procesul perceptiv în genere relevă valența constitutivă (pasivă) pentru conștiința a temporalității, fenomenalitatea perceperii celuilalt sugerează valența constitutivă (pentru conștiință) a alterității personaliste încorporate. Odată cu problematica percepției revenim însă și la cea a prezentului trăit. Căci informațiile ce sunt receptate nemijlocit în contextul percepției, impun cu pregnanță o delimitare determinativă spațio-temporală specifică. Aspect ce era ignorat de tradiția simplei sensibilități lansată de Aristotel; până când, în sec. XVII- XVIII, s-a formulat conceptul de percepție prin Leibnitz – Wolf – Kant. Iar dacă spațialitatea percepției gravitează în jurul poziționării opozitive centrate – în

care se plasează și e experimentat datum-ul informativ nemijlocit al forme semnificante ce e percepută într-un context - temporalitatea ei implică și ea o actualitate specifică; ce presupune însă și co-prezența alterității.

Perceperea a „orice”, se realizează în cadrul unei actualități, subiective și obiective. Dar, în universul nostru uman, această actualitate e, întotdeauna, una împărtășită cu alții; chiar dacă în diverse modalități, uneori directe, alteori indirecte. Un subiect poate percepe un eveniment comunitar, la actualitatea căruia participă. Dar și o raportare directă la o altă persoană, în prezentul unui dialog sau a unei confruntări beligerante. Sau, prezentul său se poate umple cu receptarea unui mesaj ce-i poate fi direct adresat; ori, pe care-l citește pe un suport electronic. Desigur, se poate imagina situația unei percepții solitare, contemplative: a unui măr pe o masă a unui copac pe o câmpie. Dar pe parcursul sec XX s-a evidențiat pregnant că orice percepere implică definitoriu și o autopercepere globală continuă, începând cu planul corporalității și cuprinzând diverse nivele ale sineității persoanei. Percepând orice lucru, subiectul de fapt se auto-percepe ca percepând. Ca aflându-se în centrul unei spațio temporalități mundane, din exterioritatea căreia selectează atențional, delimitativ, un datum de perceput. În cazul perceperei altei persoane, subiectul receptează însă, în primă instanță, corporeitatea celuilalt, ce e similară cu a sa; iar pornind de la acest aspect, procesul apercceptiv și de analogie, susține receptarea celuilalt ca persoană conștientă. Husserl a urmărit acest proces ce conduce la o intersubiectivitate intercorporeală. Iar Merleau-Ponty a dezvoltat ideea, corelând perspectiva fenomenologică cu orizontul științelor pozitive. Acest fundal e trăit implicit în raportarea perceptivă curentă la o altă persoană; fie că aceasta e indiferentă față de subiect, fie că i se adresează sau se raportează ținut la el, agresiv, comunicativ, colaborativ sau empatic. Raportarea directă la alții, ca de altfel și raportarea la situații problematice în general, presupune în plus – în spatele actului perceptiv propriuzis – o poziționare atitudinală, o disponibilitate afectivă și orientativ operativă, care susține trăirea perceptivă și

acțională ce structurează prezentul. În viața cotidiană percepțiile se desfășoară cel mai des în cadrul colaborărilor și comunicărilor, implicând astfel inevitabil „perceperea celuilalt”; precum și „percepția mesajelor adresate”, chiar dacă din diverse perspective. Întreg universul perceptiv – al actului de percepere – e integrat în plus, în raportarea activă la situații, în acte și comportamente.

Acest cadru al percepției interpersonal-comunitare are diverse nivele ierarhic concentrice care includ perceperea relaționării cu ceilalți pe axa intim public. Relaționare care, de la un anumit nivel apelează și la temporalitatea definită cultural comunitar. Iar aceasta se organizează prin calendare, prin succesiunea zilelor și orelor, prin plasarea prezentului trăit la date precizabile într-o cultură istorică, în contextul unor evenimente și istorii comunitare, familiare, personale etc. Această perspectivă culturală a temporalității trăite, include însă, la baza ei în permanență, și perceperea celorlalți, chiar dacă doar implicit. Și mai ales perceperea „împreună cu alții” a evenimentelor actuale, într-un mediu de semnificații lingvistice, culturale.

Psihopatologia nu a neglijat aceste multiple aspecte ale percepției, fiind sensibilă la problematica „prezentului trăit” structurat prin percepere și acțiune. Stările psihopatologice ce se manifestă ca deficite disfuncționale care nu mai permit integrarea subiectului în evenimentele comunitare, condiționează și deficite disfuncționale ale temporalității trăite. La începutul sec.XX psihopatologul Janet – ce era marcat mai ales de filosofia lui Bergson – ridică problema : „Cât durează prezentul trăit de o persoană ?” Iar răspunsul pe care-l sugera, - în conformitate cu comportamentalismul pe care-l cultiva - era : „El durează atât cât ține realizarea unui act, ce va putea fi ulterior relatată”. Această formulare, care introduce, pe lângă perceperea actualității și acțiunea, dimensiunea limbajului și a memoriei biografice, a fost integrată de psihiatrul Ey - în cadrul elaborărilor sale antropologico psihopatologice - în dimensiunea temporală a “câmpului sincron al conștiinței actuale”; ce se polariza, în modelul său (deja amintit), cu „durata diacronă a conștiinței morale, caracteriale”.

Perspectiva implicării în percepție a intersubiectivității intercorporeale pe care o comentează Husserl și Merleau Ponty, introduce însă în conturarea percepției și a prezentului, relația cu alteritatea umană. Această problematică – pe care Heidegger o includea în existențialul „Mitsein” - s-a dezvoltat amplu în psihologia de la cumpăna dintre sec. XX și XXI, pe urmele psihanalizei, odată cu teoria atașamentului, în conjuncție cu cognitivismul și psihologia dezvoltamentală. Iar dacă abordarea lui Husserl și Merleau-Ponty deschideau poarta intersubiectivității intercorporeale în direcția cognitivă a percepției, psihologia interpersonală ce s-a dezvoltat pe urmele psihanalizei a completat această viziune, cu cea a interrelaționărilor afective și a „introjecției” alterității.

În a doua jumătate a sec. XX psihanaliza a condus spre constituirea unei psihologii a eului și a sinelui (self), dar fără a renunța la tema introjecției imaginilor persoanelor de atașament ; care, încă din prima copilărie, devin parte constitutivă a propriului psihism. Tot pornindu-se de la psihanaliză s-a dezvoltat o psihologie a relațiilor interpersonale (Sullivan), „circumplexul epitetelor interpersonale” etc. Iar acestea s-au articulat cu psiho-sociologia și studierea integrării subiectului în rețele sociale de diverse ordine (familiale, educative, profesionale, de cunoștințe, terapeutice etc.). Pe de altă parte, la conjuncția dintre psihologia dezvoltamentală și etologie s-a dezvoltat teoria atașamentului (Bowlby, Ainsworthy). Aceasta s-a extins apoi spre o perspectivă sistemică intergenerațională, beneficiind de câștigurile în aria cogniției sociale și a „creierului social”. Psihologia genetică a urmărit etapele succesive ale diferențierii percepției celuilalt și ale autopercepției, în conjuncție cu dezvoltarea capacităților reprezentationale și de operare pe modele (e.g. imitarea unei persoane neprezente). S-au clarificat astfel treptat etapele prin care copilul ajunge la 3-4 ani la capacitatea „mentalizării”, (Theory of Mind); prin care, subiectul intuiește perceptiv evaluarea și intențiile altei persoane, percepută situațional. Aceste cunoștințe dobândite experimental au asigurat o bază solidă

intuiției husserliene privitoare la valența constitutiv pasivă a raportării perceptive la o alteritate conștientă încorporată (pe parcursul ontogenezei psihice). Toate aceste cunoștințe nu au anulat însă intuiția psihanalitică a introjecției imaginilor parentale. Căci, teoria atașamentului a subliniat și ea dezvoltarea unui mecanism psihologic aparte („internal working model”) prin care persoana de atașament e re-rezentată în interiorul psihismului copilului. Iar de-a lungul vieții, relaționările semnificative și cele de durată cu alții, vor fi constant astfel re-rezentate în propriul psihism. Drept consecință, relaționările actuale cu alte persoane – și expectațiile în raport cu acestea – sunt în primă instanță organizate și poziționate atitudinal intrapsihic. Astfel în orice prezent trăit de un subiect, el este însoțit, subteran cel puțin, de o instanță a alterității, ce este prezentă în structura sineității sale.

Întreaga problematică a relaționărilor interpersonale dezvoltă o fenomenologie specifică a spațio-temporalității. Dacă în perspectivă spațială problema se pune în termeni de apropiere și îndepărtare a alterității față de intimitate – iar la extreme, prin fuzionare duală a dragostei sau prin indiferență față de oricine -, d.p.d.v. temporal se manifestă: - Pe de o parte o dinamică a secvențelor de apropiere și îndepărtare sufletească.- Iar pe de altă parte, modalități temporale de “acordare” la intimitatea și psihoritmicitatea afectivă a persoanelor de atașament. În plus, timpul afectiv al atașamentului și dragostei, are altă calitate decât timpul organizat secvențial al percepției și acțiunii eficiente din spațiul public. Toate aceste aspecte încadrează co-participarea alterității la percepțiile actuale ale unui alt subiect. Și, consecutiv, la constituirea propriei structuri de temporalitate.

Temporalitatea trăirilor interpersonale se înscrie și ea, ca o piesă constitutivă, în structura identitară biografico-caracterială a persoanei și în fenomenalitatea raportărilor sale la lume, prin diverse structuri ale timpului trăit; inclusiv ale prezentului.

3. Orientări integrative în psihologia sec. XX și problematica temporalității : psihologia ciclurilor vieții și cea evoluționist culturală

La începutul sec.XXI psihologia și psihopatologia au beneficiat și de abordări integrative trans-doctrinare. În acest sens importantă a fost perspectiva developmentală și a ciclurilor vieții, care studiază geneza, maturarea și metamorfozele psihismului individual, de dinainte de naștere până la vârste înaintate ; și aceasta, ținând seama de interacțiunile din cadrul contextelor sociale proxime (familie, grup educativ, de cunoștințe, profesional, spiritual etc.), de mediul informațional cultural. O astfel de abordare deplasează focalizarea atenției de la analiza trăirii prezentului („viu” și nemijlocit), spre proiectele și preocupările de durată ale subiectului; subiect ce se metamorfozează în cadrul unor relaționări variate cu alții, cu instituțiile și cu narativitatea publică. Orice om trece, pe parcursul maturării, prin cicluri formative și educative, fiind deseori cuprins în programe standardizate de obținere a unor recompense; perioade pe care trebuie să le parcurgă și să le depășească prin probe. Chiar și în planul vieții personale se derulează proiecte ca cele ale întemeierii unei familii proprii, generarea și educarea copiilor, rezolvarea perioadelor de criză sau ale despărțirii de partener etc. Dinamica acestor procese presupune ca subiectul să-și formuleze proiecte și să încerce să le realizeze, înaintând pe parcursul vieții sale... spre îmbătrânire și moarte. Se impune astfel - în final dar și în fundal - pe lângă dimensiunea prezentului trăit și dimensiunea temporală a proiectelor; precum și perspectiva biografică, a duratei identitare, ce stă de fapt în spatele raportărilor subiectului la situațiile actuale. Psihologia ciclurilor vieții ne atenționează să nu ignorăm acest aspect.

O a doua direcție integrativă a fost cea a psihologiei și psihopatologiei evoluționist culturale. Aceasta e atentă la descifrarea progreselor de organizare a

psihismului uman de-a lungul antropogenezei și istoriei culturale. Ea are ca punct de plecare studierea evoluției psihismului în lumea animală, din perspectiva selecționării comportamentelor adaptative ; care, susținute fiind de rețele neuropsihice cerebrale modulare, se pot transmite transgenerațional genetic. Lumea animalelor evoluează astfel complexificator, prin teleencefalizare și prin creșterea capacităților de a opera pe modele reprezentative ale realității date. La om se realizează progrese neuropsihice majore și prin stațiunea bipedă, prehensiunea manuală conjugată cu privirea frontală țintită – ce va permite confecționarea de unelte; apoi, prin nașterea prematură, ce permite maturizarea ontogenetică psihocerebrală în ambianța relațiilor educative. Și, mai ales, prin limbajul articulat, narativ critic, caracterizant, argumentativ și speculativ, ce permite operarea cu entități abstracte (strămoși, spirite, zei, bani, norme, valori, concepte etc.). Acest limbaj stă și la baza constituirii unei “lumi umane” în care sunt reprezentați strămoșii și entitățile fictive supranaturale – zei, spirite etc. Lume umană în care grupurile de indivizi colaborează în acțiuni cu perspectivă adaptativă comunitară. Și care se organizează de la un moment dat, în condițiile sedentarismului agricol, prin integrarea subiectului în practici instituționalizate reglate prin norme și valori ; și printr-o reprezentare de ansamblu, cognitivă, a lumii.

Psihismul omului ce trăiește într-o socio-cultură dimensionată printr-o lume umană, se manifestă într-un mediu narativ și normativ, în care evenimentele la care participă și propria-i existență pot fi relatate public de către alții. Iar comportamentele comunicaționale sunt nu doar informative, ci și normative, formative și caracterizante. Se dezvoltă astfel un alt plan al temporalității trăite, susținut de o dimensiune identitar biografică și un contur al persoanei, care permite plasarea subiectului într-o narativitate ce-l învâluie și îl transformă în personaj caracterizabil. Implicarea subiectului în scenarii narative trăite, va susține acum o temporalitate psihică specială, a duratei identitare biografico-caracterială. Odată cu homo sapiens și apoi cu societățile cultural

istorice, fondul de cunoștințe util supraviețuirii și dezvoltării indivizilor se mută, de la instanța biologică a genelor, spre o instanță culturală a cunoașterii normative, ce ar putea fi numită a „memelor”. Iar umanitatea culturală va dezvolta semnificații specifice ale timpului trăit de colectivități. Cât despre psihismul specific omului, acesta se organizează în mediul civilizațiilor istorice în jurul unui sine intențional reflexiv; sine care centrează o identitate biografică, ce se raportează la situații actuale problematice, angajându-se în proiecte și preocupări. Iar existența relațională a persoanelor umane se desfășoară acum normativ între o zonă intim familiară și una publică, oficială, instituțională. Aspect care, la fel ca și atașamentul față de îngrijitorii din copilărie, se reflectă și în structura propriului psihism conștient.

Psihismul persoanelor actuale, privit prin lupa psihologiei ciclurilor vieții și a celei evoluționist culturale, ne retrimite însă spre un sistem coerent de coordonate temporo spațiale care-l organizează, mai complex decât cel implicat în „conștiința perceptivă” centrată pe actualitate, pe care o avea în vedere Husserl. Sistem pe care Heidegger l-a intuit ca și constitutiv pentru Dasein, propunându-l în cartea sa **Ființă și timp**.

4) Actualizarea unor concepte psiho-temporale configurate în analitica Dasein-ului schițată de Heidegger : situația și proiectul.

În cartea sa **Ființă și timp** Heidegger schițează o analitică a ființei-ce-își-pune-problema-ființei, pe care o desemnează ca *Dasein* (termen tradus în românește „în spiritul gândirii sale, ca „faptul-de-a-fi-loc-privilegiat-al-deschiderii). Filosoful german a pledat vehement împotriva interpretării psihologizante a modelului său, propus cu intenția unei propedeutici de analiză filosofico ontologică, pe urmele demersului kantian. Totuși, în prezent nimic nu ne împiedică să recitim aceste linii directoare de analiză a ființei umane (individuale), și din perspectiva unui model integrativ al psihismului persoanei

conștiințe. Căci sfârșitul sec. XX, și în mod special cognitivismul, filosofia minții și neofenomenologia de la începutul sec. XXI, sugerează cum conceptele filosofice pot fi integrate, cel puțin parțial, în modele de lectură științifică a realității psihismului uman.

Dasein-ul lui Heidegger are o semnificație prin însăși expresia folosită, autorul făcând prin termenul pe care-l introduce, trimitere spre o ființare „aflată aici și acum... deschisă spre...semnificabilitatea unei lumi”. Această deschidere orientată... conține *in nuce* ideea intenționalității (“noetice” în fenomenologia lui Husserl); precum și direcția unei orientări spre semnificabilitatea unei mundaneități; care, se precizează mai ales odată cu „existențialul” de bază atribuit Dasein-ului: faptul-de-a-fi-în-lume...în direcția unui „orizont al lumii”. E vorba desigur despre o lume umană – care la Kant se constituia din „totalitatea fenomenelor (trăite de om)”...Lume în care Dasein-ul e proiectat acum prin ec-sistența sineității sale, angajată în grijă și proiecte anticipatorii; deci, ancorată în viitor. Inserția în lume se realizează prin intermediul situațiilor, pornindu-se de la existențialul a-fi-aici (a locui), deschis proiectiv prin faptul-de-a-fi-în-situație...împreună-cu-alții (mitsein)...ș.a.m.d. (În perioada pregătitoare a lucrării Ființă și timp Heidegger a intenționat la un moment dat să valorizeze în mod special „trăirea în prezent”, sugerată de Husserl, folosind în loc de Dasein expresia „jeweiligkeit”, ce s-ar putea traduce prin : „faptul-de-a-fi-de-fiecare-dată”; dar a renunțat apoi la această opțiune).

A fi în situație, acum și aici, angajat prin griji și proiecte, împreună cu alții, e o caracterizare ce ar putea fi considerată până la un punct ca similară cu intersubiectivitatea-intercorporeal-perceptivă pe care o profilează Husserl și Merleau-Ponty. Dar, acum se pornește de la un prezent încadrat și dimensionat prin situație; ceea ce acordă acestui prezent semnificanț mult mai variate valențe decât prezentul unei conștiințe deja centrate (contemplativ analitic) pe o percepție determinată (ca la Husserl). Faptul de a-percepe-în-cadrul-unei-situații-date e o circumscriere novatoare, ce ar putea fi considerată la fel de

importantă cum a fost, la vremea ei, introducerea conceptului de „percepție”, în raport cu difuza „sensibilitate” la care făcea trimitere Aristotel. Un alt fapt important e acela că o situație – ce poate fi și un eveniment comunitar – e receptată în primă instanță prin semnificabilitatea ei de ansamblu. Și doar într-o a doua secvență, filtrul atenției selective decupează un aspect problematic anume – ce se bazează de obicei pe percepție - de care subiectul se simte vizat direct; sau pe care-l vizează intențional nemijlocit. Aspect problematic în rezolvarea căruia se implică activ, uneori integrându-l într-o angajare mai amplă, într-un proiect. Actualitatea trăită, fie ea centrată strict perceptiv, este astfel doar o figură pe fondul unor procesualități temporale învăluitoare, ce se desfășoară concomitent, subjacent și contextual, chiar dacă în plan secund. Iar întreg acest ansamblu se degajă de pe fundalul axului identitar al egoului, în care se și inseră.

De fapt, Heidegger insistă asupra dimensiunii de pro-jectare existențială - în sensul ancorării în viitor – a Dasein-ului ce există prin griji și proiecte. Iar relaționarea cu alții în lumea comunitară se distribuie acum, între un pol al impersonalului factologic al cotidianității – das Man – și zona de trăire autentică, în intimitate, a „clipei”. Toate aceste direcții depășesc condiția prezentului trăit.

Prezentul trăit, așa cum îl aproxima psihopatologul Janet, era considerat însă și ca relatabil. În Ființă și timp Heidegger lansează conceptul de „lume” în corelație cu semnificabilitatea; dar fără o analiză mai aprofundată a bazei care o susține. Ulterior însă, începând cu **Scrisoare despre umanism**, filosoful va pune la temelie acestei lumi (umane) limba și limbajul (flancat de logos); fapt ce asigură un teren mai fertil și pentru analiza speculativă a temporalității intramundane. Lucrurile lumii - care tradițional se plasează sub orizontul „chestiunilor posibil a fi dezbătute comunitar” (comentează Heidegger în analizele sale asupra conceptului de „lucru”) - sunt : - Pe de o parte disponibile pentru manipulare ustensilică. - Iar pe de altă parte, ele se etalează ca entități

subsistente dotate cu proprietăți sesizabile, ca determinații și ca formă-eidos (la greci). Dar în toate ipostazele sale, lucrurile lumii sunt învăluite și conpenstrate de limbaj. Marcare lingvistică care, în perspectiva cunoașterii adevărului, pe deoparte ocultează; iar pe de altă parte scoate la lumină. Adică, permite desocultarea.. ca adevăr... ca *Aletheia*.

Chenar 1

Rezumat al viziunii heideggeriene privitoare la Dasein; situație și proiect

Viziunea lui Heidegger asupra Dasein-ului – ce ar putea fi apelată și ca un model pentru parametrul categorial constitutiv ai structurii psihismului specific uman - implică (în limbajul original al autorului): - Poziționarea (în prezentul lui acum și aici) a unei ființări finite aparte (aflată între naștere și moarte) care se deschide printr-o situație semnificantă, în cadrul unei lumi circumscrise de un orizont (lume umană ce e susținută de limbă și logos); situație centrată de griji (de preocupări) și orientată spre proiecte, ce o aspiră ec-sistențial spre viitor. În această deschidere Dasein-ul prin constituția sa se manifestă „împreună cu alții”, Utilizând ustensilic lucrurile întâlnite în viața cotidiană, lucruri ce-i apar și ca substraturi a unor determinații și forme semnificante. Dasein-ul e consubstanțial cu lumea spre care e deschis, care „se prezentifică” în această „deschidere luminoasă”, cu pasivitatea dezvăluirii adevărului – „aletheia”.

Importanța crescută pe care Heidegger o acordă timpului în relația acestuia cu ființa se corelează cu tema „prezentificării (fenomenologice) stabile și consistente a acesteia. Dar analizele ale aduc în scenă și termeni spațiali, pornind chiar de la tradiționalul „topos” – „loc al deschiderii”. Spațialitatea se impune și prin comentarea insistentă a „apropierii” și familiarității, a zonei în care ceva este sau devine „propriu” (Ereigniss); în atmosfera unei „bune locuiri care cultivă” preajma, inclusiv cuvintele. Iar pe lângă spațiu temporalitatea aparte „zonei ființei ființării mai e marcată de o „semnificabilitate luminoasă”

Dasein-ul din **Ființă și timp** e centrat de grijă și se manifestă prin proiecte.

Această viziune depășește perspectiva kantiană a simplei perceptibilități a unei lumi caracterizată prin „obiectualitatea pusă” a unei „pozitivități mundane date”. Și pe care, într-un fel, fenomenologia conștiinței perceptive – a „prezentului viu” a lui Husserl – o continuă parțial, inclusiv prin faptul de a nu pune accent pe comportamentul realizator. Dimensiunea grijii și a proiectelor a lui Heidegger relevă însă și un aspect aparte al temporalității, diferit de simplul prezent trăit; și care merită o atenție analitică specială, în perspectiva unei psihologii antropologice utilă psihopatologiei, aspect asupra căruia se va reveni.

În sfârșit, Heidegger insistă spre finalul lucrării **Ființă și timp** asupra finitudinii Dasein-ului, ce-și desfășoară existența între naștere și moarte. Fapt care întreține în fundal dispoziția afectivă a anxietății – angoasă (Sorge). Se insista astfel asupra ireversibilității trăirilor temporale ale subiectului muritor, ce trăiește o existență individuală unică și irepetabilă (fără a se comenta că aceasta poate fi evocată în cadrul cultului strămoșilor și că e integrabilă în biografii sau autobiografiile caracterizante). Prin invocarea acestei perspective, se trimitea însă,

inevitabil spre fundalul unitar și continuu de existență identitară, din spatele griji, situațiilor și proiectelor.

Se profilează astfel cel puțin trei aspecte structural complementare ale temporalității pe care Dasein-ul le afirmă, atunci când mijlocește „prezentificarea ontologică întru adevăr”. Într-un limbaj actualizat și psihologizant acestea ar putea fi reformulate astfel :

1. Prezentul trăit în situație de către ființarea deschisă acum și aici – Dasein – și care ar corespunde perceperii nemijlocite a informațiilor și rezolvării reactiv situaționale a problemelor, în cadrul unor evenimente actualmente trăite.

2. Temporalitatea proiectelor și preocupărilor orientate spre viitor, ce se proiectează dincolo de ancora în prezentul situațional. Pe care se bazează însă și pe care-l integrează, ca parte componentă a desfășurării unor axe temporale specifice ; ce se manifestă și prin discursivitatea organizațional efectivă - și potențial narativă - a proiectului. Evantaiul axelor temporale diverse și paralele ale ansamblului proiectelor în care subiectul e concomitent angajat, se plasează în fundalul prezentului său trăit la un moment dat, pe care-l transgresează ; asigurându-i acestuia profunzime temporală și libertate de control și decizie. În contextul coexistenței și interacțiunii cu alții.

3. Fundalul identitar - dintre naștere și moarte - al duratei biografice al unei persoane, încorporat și circumscris socio-cultural. Persoană care e integrată într-o comunitate istorică, dimensionată prin practici instituționalizate ghidate de norme și valori; și care poate fi prezentat în biografii și autobiografii scrise și publicate.

În perioada în care a redactat și publicat **Ființă și timp**, Heidegger deși intuise, nu elaborase încă - așa cum deja s-a menționat - tema fundării lumii umane în limbă-logos. De aceea, cele trei direcții menționate se cer comentate și dintr-o perspectivă ce implică explicit narativitatea.

În *Ființă și timp* limbajul e invocat mai ales că modul de manifestare a *Dasein*-ului, în mediul cotidianității, prin trăirile impersonale ale inautenticității – *das Man* (sporovăială, bârfă...etc.); iar posibila sa participare la trăirea autentică – a clipei – nu e analizată explicit. De asemenea, limbajul nu e implicat în constituirea și circumscrierea fundalului (identitar-biografic) a parcursului dintre naștere și moarte a *Dasein*ului. Importanța majoră atribuită limbii - limbaj (logos) în cea de a doua parte a gândirii lui Heidegger – ca și gazdă a ființei –, nu trimite nici ea spre analiza unor forme variate de discurs, constitutive pentru structura *dasein*-ului; în afară de o fenomenologie a jocurilor de limbaj semantice și elogiul mării poezii și a speculației filosofice ontologice.

După perioada în care au gândit Husserl și Heidegger, în cea de a doua jumătate a sec.XX și începutul sec.XXI, preocupările teoretice speculative s-au îndreptat mai mult spre studierea limbajelor, inclusiv din perspectiva prelucrării informației. Noua paradigmă a psihologiei cognitive ce s-a dezvoltat acum a utilizat aceste abordări; dar și conceptul de intenționalitate, așa de important pentru fenomenologie (susținut fiind de o nouă „filozofie a minții”). Cognitivismul a apelat însă direct la neuroștiințe și inteligențele artificiale. În acest context s-au conturat modalitățile integrative menționate mai sus ale psihologiei și psihopatologiei – cea a ciclurilor vieții și cea evoluționist culturală. Concomitent, psihologia persoanei a câștigat noi dimensiuni prin decantarea structurii identitar biografice, ce se bazează în mare măsură pe narativitatea limbajului; și conturează o specifică temporalitate psihologică.

5. Mediul lingvistic de existență al persoanei și temporalitatea identității sale biografice.

Dacă în *Ființă și timp* Heidegger punctează trei aspecte importante ale existenței temporale a *Dasein*-ului – desfășurarea acesteia ca ființă finită între naștere și moarte, ancorarea sa ec-sistențială în viitor prin proiecte și manifestarea nemijlocită în situații actuale – în cea de a doua parte a gândirii

sale, odată cu **Scrisoare despre umanism**, el insistă că la baza lumii umane în care e „găzduită ființa” se află limba–logos. Psihologia ciclurilor vieții acordă atenție derulării proiectelor individuale în cadrul ciclurilor socio-comunitare suprapersonale, educative, profesionale, relaționale, familiale, civice, creative etc. Iar psihologia evoluționist culturală subliniază cadrul lingvistic – narativ, normativ valoric, conceptual, de calcul operațional, populat cu entități fictive etc. – în care se dezvoltă și există indivizii umani. Mai ales în perioadele recente ale antropogenezei și de-a lungul istoriei culturale ; desigur, prin integrarea lor în comunități istorice, structurate prin practici instituționalizate.

Cea de a doua jumătate a sec.XX a etalat în agora filosofică, alături de elaborări dedicate epistemologiei și logicii științei, și multiple preocupări în domeniul filosofiei limbajului. Și nu doar a limbajelor științei, ci și a celor performative – prin acte și jocuri de limbaj – , a comportamentelor comunicante, a hermeneuticii manifestărilor umane (prin statute și roluri sociale, a celor artistice, sacrale etc.), a prelucrării informative, a transmiterii de comunicări, a „structuralismului” și a cogniției sociale corelate și cu o logică a acțiunii etc. Psihologia persoanei umane a beneficiat și ea de astfel de elaborări dezvoltând - alături de neopsihanaliză și de psihologia relațiilor interpersonale - și o doctrină narativ biografică a persoanei ; care acordă importanță fundalului identitar al temporalității trăite, organizat însă în mediul lingvistic al lumii umane.

A fost deja menționată sugestia lui Janet de a circumscrie durata prezentului trăit prin cea a acțiuni ce rezolvă o problemă situațională, care poate fi ulterior povestită. Era astfel implicat nu doar limbajul și memoria (biografică) ci și condiția de persoană narativă, în care subiectul se transpune în mod curent. De fapt, pentru simțul comun și din perspectiva vieții cotidiene, e perfect comprehensibil faptul că participarea oricărui subiect la un eveniment public, poate fi relatată ulterior; din diverse perspective, atât de către alții cât și de către subiect. Un om poate fi comentat prin evocarea sa caracterizantă de către alte

persoane; despre el se pot scrie reportaje sau biografii. Iar fiecare subiect poate povesti el însăși altora cele ce i s-au întâmplat, inclusiv în intimitate. El poate redacta apoi C.V.-uri și își poate scrie o autobiografie. Deoarece relatările despre sine sunt adresate receptării lor de către alții, acest plan al autonarativității selecționează predominant evenimente cu implicare interpersonală; căci cele referitoare la trăiri predominant solitare, se organizează în confesiuni cu adresanță generică sau limitată. Identificarea unei persoane se definește în cele din urmă – pentru alții și pentru el – esențialmente prin istoria sa biografico-characterială; înrădăcinată desigur în propria-i corporalitate și circumscrisă socio-cultural. Istorie biografică pe care subiectul și-o resimte constant, în fundalul manifestărilor sale circumstanțiale, ca durată mnemonică.

Chenar 2

Narativitatea și structura identitară a duratei biografice a persoanei.

La începutul secolului trecut, Janet a încercat să definească dimensiunea prezentului trăit ca o acțiune pe care un subiect o realizează astfel, încât o poate relata ulterior. Trăirea prezentului ar fi deci corelată cu potențialitatea transpunerii sale în narativitate. Ulterior, în sec.XX s-au dezvoltat doctrine filosofice care au pus accent pe structura narativă a persoanei, mai ales din perspectivă etică, așa cum sunt cele ale lui McIntyre și Ricoeur. Mai ales Ricoeur a analizat în perspectivă fenomenologică hermeneutică constituirea persoanei umane pe baza integrării narativității biografice în plan conștient și inconștient; astfel încât rezultă un "eu însumi", care se raportează, încă din interiorul propriei dimensiuni la alteritate ("soi memme comme un autre"). Au urmat grupe de cercetători care au încercat să elaboreze o doctrină narativă a persoanei. Importanța acestei perspective constă în faptul că narativitatea biografică firească a oricărui subiect se poate articula cu narativitatea literară a biografiilor și istoriilor. Precum și de cea a lumii de ficțiune: a dramaturgiei, romanelor, legendelor și miturilor.

În această direcție s-a dezvoltat psihologia narativă a persoanei a lui McAdams. În cursul vieții de zi cu zi, subiectul participă ca erou la diverse evenimente, ce pot fi considerate ca scenarii dramatice ce se desfășoară realmente; și care pot fi relatate. El este în mod firesc eroul unor multiple evenimente și întâmplări, ce pot fi narate în agora.

În această perspectivă Tomkins, în consens cu interpretarea lui McIntyre a identității narrative a persoanei, sugerează că: - fiecare persoană generează în permanență scenarii dramatice", sub presiunea evenimentelor curente; iar subiectul își asumă regia și rolul ce îi revin în respectivele scenarii, și le "joacă", cu convingere și eficiență, în viața practică, chiar în afara oricărei narativități corelative imediate. În normalitate, el e în permanență angrenat în multiple scenarii de diverse durate, pe care le poate ierarhiza ca importanță, trecând de la unul la altul; sau

Durata mnestică identitară este o dimensiune psiho-temporală, ce stă în spatele temporalității specifice diverselor proiecte și preocupări în care subiectul este angajat: precum și în spatele prezentului său trăit nemijlocit. Faptul că temporalitatea duratei identitare se bazează pe narativitatea propriei biografii se impune ca o perspectivă ce lărgeste mult succinta formularea husserliană privitoare la temporalitatea trăită, indicând că aceasta nu se rezumă la „prezentul viu-perceptiv”. În cele din urmă, „lumea umană” este făcută posibilă prin limbajul discursiv, reduplică lumea naturală. Astfel încât, însăși reflexivitatea ce definește conștiința, se bazează pe multiplele posibilități de reflexie și autoreflexie, pe care comportamentul lingvistic îl face posibil.

Corelația dintre temporalitatea trăită, memorie, identitatea personală și autonarativitate, este una de mult timp comentată ; ea manifestându-se pregnant și în unele tulburări psihopatologice. Pe vremea lui Janet acest aspect îi preocupa nu doar pe unii filosofi ca Bergson, ci și pe psihopatologi. Căci în acea

epocă, în care s-a manifesta și Charcot, simptomatologia histeriei includea, pe lângă leșinul psihogen și conversiile somatice pseudo-neurologice, manifestări precum : - amnezia electivă, amnezia episodică (însoțind uneori deplasări în stare „crepusculară”), amnezia biografică identitară, cuplată deseori cu dubla sau multipla personalitate etc. Histeria, în care se întâlnesc multiple simptome de alterare a memoriei identitare, a fost comentată în sec.XX ca o tulburare “nevrotică”, corelată prelucrării intrapsihice a unei trăiri psiho-evenimentiale particulare. Mare parte din acest secol, ea a beneficiat de interpretarea psihanalitică a lui Freud ; care abordează însă într-un mod particular corelația între evenimentele trăite situațional, structura psiho-biografică și limbaj.

Modelul psihanalitic marginalizează problematica prezentului trăit situațional nemijlocit, direct comprehensibil și relatabil; precum și perspectiva derulării existenței prin proiecte și preocupări. Psihanaliza acordă o importanță majoră organizării intrapsihice a unor scenarii conflictuale relaționale, dintre subiect și imaginile persoanelor de atașament din prima copilărie ; care, sunt cuprinse în scenariul unor raportări pulsionale erotice și anxiogene; scenarii fantasmatică, ce se plasează în plan neconștient. Scenarii ce întrețin o motivație și o autoreprezentare de sine generatoare de anxietate ; fapt ce poate conduce la „regresiuni” psihice și la constituirea de simptome psihopatologice. Esențială pentru psihanaliză e și cura terapeutică specifică, bazată pe asociații ideatice lingvistice libere, pe care subiectul le realizează într-o relația intimant-transferențială cu terapeutul. Pe parcursul acestei cure, ajung să se exprime lingvistic asociații semnificante aparte; ce sunt interpretate apoi împreună cu psihanalistul. Astfel, persoana ce se „devăluie” sau se „relevă” autoproecându-se în „mediul curei relaționale”, este una ce se transpune printre rândurile limbajului vorbit.

Corelația psihismului relevat de psihanaliză cu limbajul e deci una profundă, dar indirectă. Ea e diferită de perspectiva ce rezultă din comentariul caracterizant biografic al vieții cotidiene; și de cel realizat prin mărturii sau

elaborarea de autobiografii. Totuși această corelație structurală a condus, spre mijlocul sec.XX, la comentarea inconștientului psihanalitic ca « structurat după modelul unui limbaj (Lacan): simptomele fiind ca un text ce rezultă din această instanță de tip lingvistic.

În paralel cu demersul psihanalitic, psihopatologia clinică a secolului trecut a dezvoltat însă - pornind de la Jaspers – și o problematică a reacțiilor comprehensive anormale. Aceasta menține perspectiva simțului comun a relaționării între evenimentul trăit în actualitate, receptarea și posibila sa relatare comprehensivă și, structura duratei biografice caracteriale. Dacă un eveniment semnificant este trăit în temporalitatea unui „prezent perceptiv viu” – în sensul lui Husserl – depunându-se în memorie, el poate fi reactualizat; și nu doar mnestic reprezentativ, pentru sine... ci și prin relatarea sa evocatoare, către și pentru alții. Prezentul pe care-l trăiește un subiect în cadrul povestirii unei amintiri are o complexă stratificare a temporalității. Căci acum se suprapun: - actualitatea evenimentială a relatării: - temporalitatea narativă a evenimentului reamintit; - fondul mnestic biografic în care evenimentul amintit a fost și rămâne depozitat structural, participând la temporalitatea identității persoanei. Revenind la reacțiile comprehensive anormale, printre acestea ar putea fi enumerate cele depresive după doliu, cele ce se instalează în urma unor frustrări, a amenințărilor, a înșelării de către partener etc. Variantele inițiale ale acestei circumscrieri clinice au fost nuanțate progresiv, printr-o suită de perspective suplimentare așa cum sunt : - cumularea trăirii unor evenimente stresante, specifice și nespecifice, în trecutul imediat sau pe parcursul biografiei, care sensibilizează subiectul; - creșterea circumstanțială a vulnerabilității prin afectări bio-neurologice, oscilații ale bio-psiho-ritmurilor etc.; - sensibilitatea specială a unor tipuri caracteriale aparținând la categorii specifice de semnificații ale stresorilor ; - insuficiența factorilor protectori (a suportului social, a abilităților de a face față stressorilor, insuficiența perioadelor de relaxare și refacere) ; - perioade îndelungate de influențe psihosociale nocive în ambianța proximală etc.

Perspectiva influențelor evenimentiale nocive a căpătat importanță aparte în psihopatologie și odată cu studierea atentă a perioadelor developmentale. Astfel, s-a evidențiat rolul abuzurilor infantile intrafamiliale – fizice, emoționale, sexuale – ce pot impregna structura biografică ; complementar problematicii relevate de psihanaliză.

Un aspect clinic aparte s-a conturat apoi în marginea evenimentelor stresante deosebit de intense, ce pot conduce la „reacții de stres posttraumatic” prelungite. În aceste cazuri, subiectul ajunge să trăiască cu dificultate viața de zi cu zi, datorită intruziunii junor reprezentări a scenelor terifiante psihotraumatizante – flashback-uri - ; și a influențării de către acest „corp străin intrapsihic nemetabolizat”, a stărilor sale dispoziționale și comportamentelor actuale. Astfel, trecutul biografic interferează nociv cu prezentul trăit. Iar într-o altă perspectivă, simetrică într-un fel, în anxietatea socială subiectul se raportează tensionat la situații din viitor, în care ar urma să se manifeste public, evitându-le, de teama de a nu fi privit și comentat negativ. Condiție ce poate avea și ea la bază experiențe psihotraumatizante trecute, insuficient metabolizate biografic.

Atât perspectiva psihopatologică ce pornește de la psihanaliză cât și cea care se organizează cu punct de plecare în evenimentele trăite actualmente pe parcursul biografiei, presupune și implică narativitatea. Tradiționala abordare fenomenologică a unui prezent ce se impune între *retențe* și *protenție* schițează, desigur fenomenologic, punctul de plecare al unei asemenea problematici. Dar dimensiunea narativ lingvistică și cea interpersonal relațională, pun în joc specificități aparte. În plus, rămâne deschisă perspectiva situațiilor, proiectelor și preocupărilor, pe care Heidegger le considera ca esențiale pentru Dasein.

Toate aceste aspecte cer să abordăm psihismul persoanei umane prin parametrii săi specifici, a unui individ conștient, dimensionat printr-o lume umană ce se bazează pe limbaj (logos); lume ce e structurată prin practici instituționalizate, ghidate de norme și valori. D.p.d.v. metodologic, odată cu

dezvoltarea psihologiei evoluționist culturale, se impune și o comparare cu psihismul vertebratelor superioare. Comparație ce rămâne posibilă, până la un punct, și privitor la prezentul trăit. Dar ea devine dificilă de îndată ce ne referim la instanța proiectelor și preocupărilor, dispărând cu totul la nivelul duratei identitar biografice.

6. Prezentul trăit de animalul vigیل și de omul lingvistic, social și cultural.

Prezentul trăit, pe care Ey l-a comentat sub sintagma « câmpului de conștiință actual-sincron » are la bază starea de vigilitate biologică. Aceasta se afirmă și la animale, ca un model de funcționalitate crescută a neocortexului cerebral, care permite operarea optimă cu informațiile recepționate (activ) din ambianță și cu cele din memorie ; în vederea orientării în situație, și a derulării comportamentelor eficiente și semnificative pentru individ și specie. Un comportament „actual” a individului biologic, s-ar putea circumscrie ca o secvență aparte „reliefată” în cadrul ciclurilor sale de viață, ce includ: perioade de rut (acuplare, reproducere), amenajarea teritoriului (cuib, vizuină, etc), îngrijirea noilor generații, hibernarea și migrația, explorarea teritoriului pentru asigurarea hranei etc. Când se anunță sau se confirmă o situație cu semnificație informațională de pericol, starea de vigilitate crește, permițând o investigație mobilă și hiperdiscriminativă, decizii și acțiuni performante. Astfel încât, în eventualitatea confruntării cu un oponent (intra sau extra specific) individul să poată face față cât mai bine. Un bun nivel de vigilitate e importantă pentru o funcționare optimă în cadrul unor situații semnificante, atât la animale cât și la om. În condiții de odihnă și relaxare, starea de vigilitate se reduce până la decuplarea atențional receptivă a individului de ambianță și intrarea în somn. Deconectarea față de informațiile exterioare din perioada somnului, favorizează circuitele de reorganizare ale informației depozitate în memorie, în cadrul unor

cicluri de « somn paradoxal » ; care la om se manifestă prin vise ce pot fi rememorate în starea vigیلă. Actualitatea raportării la ambianța a individului biologic, bazată pe selectarea unor informații din mediul său ecologic - așa cum îi permite structura organelor sale de recepție și a centrului său cerebral de prelucrare informativă -, e corelată desigur și cu momentul cursului vieții, dintre naștere și moarte, în care el se află în momentul respectiv. Căci capacitățile sale de raportare reactivă vor fi altele în copilărie față de maturitate ; sau cele din cursul diverselor cicluri biologice, inclusiv privitoare la rut, migrație, maternitate etc. Informația perceptivă actuală se corelează apoi și cu un fundal al experiențelor de viață trăite, chiar și în biologie.

Fundalul de vigilitate funcțională neuropsihică asigură și individului uman, la fel ca celui biologic, o bună orientare temporo-spațială la ambianța situațională. Precum și o crescută capacitate de receptare și prelucrare a informațiilor percepute, în conjuncție cu cele actualizate din fondul de cunoștințe ; în vederea rezolvării de probleme situaționale actuale, cu utilizarea planului reprezentational. Astfel de situații pot fi variate, de la confruntarea cu un dușman la producerea unui artefact participarea la un eveniment comunitar sau rezolvarea unei probleme de fizico teoretică. De fiecare dată subiectul vigیل ce se raportează la lumea sa umană se află între parametrii unei situații fizico antropologice date, a cărei semnificație o înțelege ; și din care, atenția sa selectivă decupează conturul unei probleme care-l vizează – sau în care el se angajează. Angajarea într-o problematică actuală, centrată de un obiectiv vizat, va presupune o anumită poziționare atitudinală, dispozițională; și o derulare psihică procesuală, corelată respectivei vizări intenționale (de tip noematic). Se instituie și se desfășoară astfel „un prezent viu, trăit” – în sensul lui Husserl – care presupune o structură a organizării și desfășurării sale; dar care nu e limitat la un act perceptiv decât în condiții experimentale cu totul speciale.. Actualitatea trăirilor de tip receptiv – perceptiv nemijlocite și a manifestărilor sale intenționale active de orice fel (ce vizează un obiectiv de tip noematic) - se

derulează în permanență între parametrii unui cadru situațional actual. Așa se petrec lucrurile și în cazul unui proces de raționament și gândire abstractă. Nivelul de vigilitate conștientă se reduce și la om, în stări de oboseală, somnolență, după consumul de substanțe psihoactive, în stări infecțioase febrile sau în suferințe organice cerebrale. Denivelarea vigilității conștiente se poate manifesta psihopatologic, ca în stările de obnubilare, confuzie, somnolență, comă.

Trăirile conștient vigile actuale au la om însă și o serie de particularități în raport cu cele din biologie; dar în mod esențial ele reprezintă fundalul pe care se realizează raportarea semnificativă la situațiile mundane actuale; și astfel la lume în general. În cadrul situațiilor ce implică relaționări interpersonale, subiectul poate fi fascinat de dominația altuia ; care-i poate dirija orientarea și comportamentul actual prin sugestie hipnotică. Faptul se derulează în condițiile unei vigilități reduse; și, până la un punct, se plasează în continuitatea fascinației din biologie. Dar e acum mult nuanțat, prin comunicarea lingvistică. Apoi, omul se poate concentra în situațiile prezente pe aspecte specifice ale lumii sale umane, culturale, dimensionată prin limbaj. Un model special îl reprezintă starea trăită în cadrul unei rugăciuni sau a derulării unui ritual sacral. Dar și cea din tipul lecturii unei cărți, a contemplării unui spectacol, a concentrării asupra unei cercetări științifice experimentale, a unui calcul matematic sau a unei meditații filosofice. În toate acestea, atenția discriminatorie a raportării la ambianța de tip biofizic prezentă acum și aici, poate fi mult redusă. Procesul de reamintire, de reprezentare imaginativă, cel din cursul rezolvării a unei probleme de matematică și mai ales cel de meditație cognitivă profundă, pot de asemenea detașa subiectul de ambianța biofizică imediată ; și de temporalitatea situațională comunitară. Aceste aspecte ale prezentului trăit ce se corelează evident cu universului lingvistic cultural și de gândire al subiectului, presupun o temporalitate specială. După cum, tot o temporalitate specială se derulează în cadrul coexistenței afective a dragostei ; sau în cea a extazului contemplativ.

Acceptând particularități ca cele menționate mai sus pentru prezentul trăit de psihismul unei persoane umane, ne putem reîntoarce la formularea generică a lui Janet : „Durata prezentului trăit se bazează pe implicarea subiectului într-o acțiune actuală, pe care el o rezolvă activ, putând-o ulterior relata”. E evident că, în perspectiva specificului uman, o serie din trăirile actuale, chiar dacă pot fi reamintite, sunt greu relatabile ; fapt ce nu anulează cadrul referențial de principiu al formulării lui Janet.

7. Temporalitatea proiectelor

Comentariul lui Heidegger privitor la faptul că Dasein-ul “ec-sistă” în lume prin proiecte ce-l ancorează, îl pro-jectează în viitor, scoate în relief o perspectivă diferită de cea a prezentului trăit. Prezent ce se agregă în jurul joncțiunii nemijlocite cu lumea dată, cu o problematică situațională mundană în care subiectul se resimte integrat, prin receptarea perceptivă și rememorativă a unor informații, uneori problematice. Și prin acțiunea efectivă, fie ea obiectivantă și productivă sau doar mentală, de raționament sau cogitație abstractă. Eventual, printr-o trăire situațională semnificantă. Perspectiva proiectelor e apoi distinctă și de polul identitar de fond, biografico caracterial, incorporat și circumscris cultural; cel al “individuației” ce se realizează prin ceea ce Heidegger numea “existenței-întru-moarte” a ființei finite (a *Dasein*-ului). Aproximarea lui Janet a duratei prezentului trăit printr-un act circumstanțial relatabil, s-ar plasa la un nivel limită a instanței proiectelor. Faptul ar putea fi sugerat de varii trimiteri factologice, precum : - executarea de către un tâmplar a unei părți componente a unei piese dintr-un mobilier comandat; - parcurgerea cu succes a unui examen dintr-un proces de formare profesională; - o secvență de curtare a unei fete de către un băiat în perspectiva întemeierii unei familii; - executarea unui tablou de către un pictor ce pregătește o expoziție; - pledoaria unui avocat dintr-un proces în derulare etc. Ne-am putea gândi deasemena, într-o altă exemplificare, la un compozitor ce proiectează să

compună o simfonie; apoi timp de un an lucrează la elaborarea acesteia, dirijând în final lucrarea la concertul inaugural. Prezentul pe care-l reprezintă acest concert, este desigur, doar o secvență a proiectului. Lăsând deoparte faptul că, simfonia respectivă poate fi ulterior reactualizată în nenumărate concerte actuale.

(**Notă.** Într-o perspectivă teoretică, realizarea secvențială a unei acțiuni cu scop, deși delimitabilă, poate fi integrată mereu în perspective mai ample, în vederea configurării unui întreg de nivel superior ; fie prin continuitate evenimentială, fie prin articularea cu alte secvențe, similare dar distanțate în timp. Astfel de secvențe pot ocupa un loc de început, de mijloc sau de sfârșit a unui drum, pe care realizarea proiectului îl presupune. Această perspectivă include însă tematica temporalității într-o alta, mai vastă, referitoare la problematica organizațională: parte/întreg, centrare/delimitare/context și unu/multiplu. Pentru diverse întreguri, dinamice sau structurale, se pot avea în vedere fragmente sau părți relativ coerente, din integrarea cărora el e constituit. Sondarea în direcția unei “ limite ultime” sau a unor “unități constitutive” – de tip ”cuantic” – a întregurilor, e un proces ce trebuie să accepte o reglare metodologică; așa cum a încercat până la un punct și psihologia configuraționistă, când a studiat structura obiectului perceput; pe care cognitivismul a comentat-o ulterior sub sintagma “coerenței centrale a percepției”).

Cu toate aceste exemple și comentarii, distincția dintre cei trei poli temporali – prezent, proiecte, fundal identitar - poate fi menținută de o psihologie a persoanei.

Instanța temporală a proiectelor (din cadrul unei psihologii generice a psihismului uman) evidențiază deci o zonă psihică structurată și articulată, a unei procesualități care vizează un obiectiv, prin parcurgerea unor etape succesive. Între elementele psihologice și structurale ale acestui proces pot fi menționate: - motivația, prin care se degajă dorința (propensiunea) de a obține

un obiectiv; - proiectul, elaborat în planul (algoritm) unui model (meta-reprezențional); și constând din strategia parcurgerii efective a unor etape succesive pentru atingerea scopului, cu evaluarea resurselor, a dificultăților, a problemelor colaborative, a șanselor și consecințelor; - implementarea proiectului, cu supervizarea și controlul parcurgerii etapelor, a dificultăților și soluțiilor circumstanțiale; - eventuale reorganizări strategice de pe parcurs; - finalizarea și integrarea rezultatului în economia identitară de ansamblu a persoanei (subiectului). Pe lângă distincția față de...dar și interrelația cu.. prezentul și cu fundalul identitar, întreg câmpul instanței proiectelor presupune o referință continuă la un nivel cognitiv meta-reprezențional a lumii; pe care se operează prin modele probabiliste, posibile, ale realității date. Operare ce utilizează date informative din diverse surse, inferențe raționale (rezolvări de probleme) și un continuu control al situațiilor. Structura unui proiect poate fi comentată ca un model teoretic, abstract, din perspectiva unei psihologii a persoanei, a colaborărilor interpersonale sau al acțiunilor săvârșitoare.

Un nivel al proiectelor s-a dezvoltat în psihismul indivizilor, desigur, odată ce metamorfoza bio-evolutivă (orientată spre antropogeneză) a ajuns la *specia homo*, care a început să producă unelte; și s-a diferențiat mult la *homo sapiens* după ce acesta a devenit sedentar și cultivator. Instanța cognitiv meta-reprezențională a proiectelor era acum necesară pentru planificarea recoltelor, prelucrarea lor și a materiilor prime, pentru exercitarea comerțului, pentru construcții, comportamente normative etc. O astfel de instanță a proiectelor era utilă desigur și acțiunilor izolate ale indivizilor; dar mai ales celor de cooperare comunitară. De-a-lungul istoriei culturale a omului, instanța proiectelor s-a tot amplificat și diferențiat, susținută fiind de însăși modele teoretice supraindividuale ale culturilor.

. Când la începutul sec. XX s-a dezvoltat o psihologie comprehensivă teoretic și speculativă a persoanei umane – alături de cea experimentală de laborator - a fost adusă în discuție și acțiunea rațională socială a individului (Weber),

dezvoltată apoi în multiple variante: ale actului comunicațional (Habermas), ale acțiunii intricate cu comprehensiunea hermeneutică (Ricoeur), a exercitării statutelor și rolurilor sociale, a actelor de limbaj etc. În ultimele decenii, cognitivismul în corelație cu neuroștiințele, a dezvoltat și un domeniu de cercetare și identificare a unor “funcții executive” psiho-cerebrale, ce intră în joc pentru realizarea acțiunilor de tip proiect.

Chenar 3

Funcțiile executive

Funcțiile executive psiho-cerebrale se referă la susținerea inițierii și coordonării unor acțiuni cu scop precum: - a genera, a iniția comportamente orientate spre scop; - a planifica și organiza atingerea scopului prin etape succesive (a rezolva o problemă în mod organizat, strategic); - a menține atenția asupra scopului, concomitent cu flexibilitatea atenției asupra noutăților contextuale; - a controla comportamentul printr-o continuă (*online*) informație asupra desfășurării sale în context (= memoria de lucru) și bazându-se pe memoria inversă (*feed-back*) care evaluează etapele parcurse; - a îndepărta impulsurile și tendințele comportamentale care deviază de la obiectiv, precum și toate perturbările (zgomotele) ce apar pe parcurs; - a evalua finalizarea obiectivului și consecințele sale.

Funcțiile executive cerebrale presupun două nivele: - nivelul controlului schemelor comportamentale standardizate, care pot fi declanșate și inhibate: - nivelul supervizării atenționale, care se desfășoară la un nivel conștient și implică: planificare, decizii atenție față de comportamentele cu dificultăți tehnice, față de împrejurări necunoscute noi etc. E important să se aibă în vedere tot timpul un “centru executiv de supervizare”, care e corelat cu obiectivul de atins; în jurul căruia se organizează desfășurarea acțiunii (în cadrul unui “câmp al acțiunii”).

Concentrându-ne acum asupra aspectului psihologic al instanței proiectelor și privind cu atenție cursul vieții unui subiect, se poate evidenția că persoana e în permanență angrenată, concomitent, în mai multe astfel de proiecte paralele; cu diverse obiective, traiectorii și durate. Și care se pot intersecta și întretașese între ele. Țesătura de proiecte și preocupări în care un subiect e la un moment dat angrenat, - fiecare cu linia sa temporală proprie dar toate țintind instanța

viitorului învăluie - ca un mediu de susținere, ca o atmosferă ce permite respirația - trăirile evenimentțiale prezente și actele circumstanțiale. Iar toate aceste linii temporale izvorăsc din axul duratei identitare, mnestică biografice a subiectului. În structura căruia se și reîntorc la finalizarea lor, definitivă sau temporală. Evantaiul proiectelor susține apoi, ca un pedestal, instanța mobilă a prezentului operațional – a structurii “câmpului actual de conștiință” cum formula Ey – asigurându-i acestuia profunzime temporală și libertate de manevră. Ca un fel de fundal dinamic și ofertant, la care prezentul trăit poate oricând apela.

Cele trei structuri temporale ale psihismului persoanei ce se susțin și se condiționează reciproc - prezentul trăit, durata identității biografice și instanța proiectelor - pot ocupa o pondere variată în diverse momente ale vieții personale. Uneori subiectul poate fi dominat de prezentul acut al unei emoții puternice. Alteori el poate fi absorbit aproape complet de un obiectiv de realizat; sau, poate trăi vidul de existență a plictisului depersonalizant, ori inutilitatea existențială globală a depresiei profunde.

Temporalitatea unui proiect e în mod specific dimensionată prin vizarea unui obiectiv din viitor. Ea e animată și susținută de dorințe, speranță și încredere – în sine, în alții și în buna evoluție a lucrurilor. Polul identitar intervine desigur și el, asigurând fundalul unei durate înglobante; din structura motivațională a căruia emerge intenționalitatea ce susține orice proiect. Și tot el controlează cursul derulării strategiei puse în joc, oferind informații mnestice. Iar polul actualității, gravitează în jurul efectuării nemijlocite a acțiunii pragmatice, în mediul informațiilor percepute continuu, privitoare la ambianță și la starea evoluției proiectului.

Orice proiect se derulează însă - așa cum s-a menționat - și în mediul colaborativ interpersonal; precum și în cel al unui cadru socio cultural, normativ valoric și discursiv teoretic, inclusiv transcendent speculativ. Importanța relaționărilor cu alții poate fi uneori redusă, ca în cazul unei manufacturări

solitare. Ea poate fi însă și importantă, odată cu participarea subiectului la practicile instituționalizate; sau, când obiectivul e centrat pe reglementarea unor raportări interpersonale.

În marginea proiectelor relaționale funcționează variate montări dispoziționale și se operează prin acte de limbaj. Firească e o situație de bună colaborare cu alții; fapt ce implică o încredere reciprocă între parteneri, cu evaluarea că fiecare va sprijini proiectul comun, comunicând adecvat. În perspectivă dispozițional lingvistică, între colaboratori pot interveni poziționări deontice ferme, ca de ex. ordinele care obligă sau interzic; dar pot fi cultivate și permisivități sau modalități de relaționare nuanțate. În cadrul colaborării ce se realizează prin proiecte, adresarea reciprocă de solicitări vizează întotdeauna viitorul. Așa e de ex. în cazul rugăminții, solicitării de sfaturi, recomandări, sugestii, sprijin, protecție. Mai pot interveni promisiuni, îndemnuri etc. Încrederea și suspiciunea marchează și ea colaborarea. În comunicarea relațională mai poate interveni apoi minciuna, reaua credință, inducerea în eroare și alte modalități de duplicare. În prezent, dacă intenționăm să abordăm fenomenologic existența persoanei umane normale sau marcată de psihopatologie, nu putem să ne rezumăm la temporalitatea prezentului perceptiv relevată de Husserl. Ci trebuie să avem în vedere complexa instanță a temporalității proiectelor, asupra căreia a atras atenția Heidegger, care, ce e drept, se sprijină pe prezentul situațional; dar implică și fundalul duratei identitare, biografico-caracteriale a persoanei.

Psihopatologia oferă o amplă cazuistică a deficitelor disfuncționale și distorsiunilor în instanța psihică a proiectelor, care merită atenția gânditorilor.

8 Distorsiuni psihopatologice în aria proiectelor.

Psihopatologia ne oferă exemple cazuistice ale unor deficite psihice disfuncționale ce se manifestă cu preeminență în aria proiectelor. Unul dintre acestea se referă la Tulburarea de personalitate obsesiv compulsivă (TPOC); în

variantă anancastă și psihastenă. TPOC se caracterizează printr-o preocupare excesivă față de acțiuni desfășurate, pentru care subiectul elaborează mereu proiecte, planuri, orare, organizări, preparative, în detrimentul efectuării lor efective; până la pierderea din vedere a însăși obiectivului. Subiectul imaginează multiple variante de rezolvare ale proiectului; dar se decide greu, se răzgândește ușor, verifică excesiv, tinzând spre un exagerat control al situațiilor și autocontrol. Deseori reface traseul în alte variante, se apropie dificil de final și încheie cu mare dificultate cele începute; inclusiv datorită unui crescut perfecționism și a scrupulozității. Persoana cu TPOC e marcată de o pronunțată îndoială și nehotărâre, acordând importanță crescută posibilului în detrimentul realului. Spre deosebire de această variantă a TPOC predominant “psihastenă”, cea anancastă se caracterizează printr-un comportament perfecționist rigid, incapabil de flexibilitate la nevoie.

Chenar 4

Varianta (1) psihastenă și (2) anancastă a TPOC

1. Psihastenu este o persoană care se hotărăște foarte greu; el deliberează mult, analizează diverse variante ale acțiunii proiectate care-l preocupă, abordându-le pe toate fețele, argumentează și contraargumentează exagerat, începe un lucru și îl părăsește pentru alt proiect sau altă variantă; pentru ca apoi să revină la cele începute. Începe mai multe acțiuni în același timp trecând de la una la alta, pe unele părăsindu-le, temporar sau definitiv. Verifică tot timpul ceea ce face; manifestă o mare nesiguranță și îndoială în toate domeniile. Termină foarte dificil proiectele începute și nu consideră lucru încheiat, deoarece are impresia că trebuie să mai verifice ceea ce a făcut. E dezordonat și împrăștiat în toate direcțiile vieții psihice și a existenței curente. E hiperreflexiv și analitic, orice situație îi apare problematică și o analizează în diverse perspective (“despică firul în patru”). Sunt frecvente ruminări pe teme abstracte. Poate asculta sugestiile altora dar nu duce la bun sfârșit ce a promis că va face. Notă: psihastenu se apropie, în descrierea DSM-5, de personalitatea dependentă.

2. Anancastul este un muncitor ordonat și scrupulos care își planifică pe termen lung activitățile și le execută succesiv și sistematic. După ce a deliberat temeinic acționează rigid, cu perseverență și încăpățănare, verificând tot timpul exactitatea rezultatelor și programului. E hiperconștiincios, scrupulos, perfecționist. Eventuala nesiguranță e supracompensată prin referință la norme și reguli impersonale pe care le adoptă și le urmează conștiincios. Relațiile cu alții sunt politicoase dar formale. Nu acceptă sugestii și nu poate colabora cu alții în acțiune. Se consideră omul datoriei astfel încât face ceea ce i se cere, preferând în permanență anonimul și impersonalul. Prezintă intoleranță la ambiguitate și inactivitate. Datorită perfecționismului deseori nu consideră că a încheiat o sarcină, deși ea e efectiv încheiată, deoarece are sentimentul că nu a făcut totul perfect.

În cazul TPOC echilibrul celor trei instanțe de bază ale temporalității psihismului persoanei e perturbat, în sensul că prezentul e aproape complet subordonat proiectului, dar fără a-l putea susține eficient.

O altă variantă a deformării psihopatologice la nivelul instanței proiectelor o reprezintă preocuparea prevalentă. În acest caz, proiectul nu e centrat de realizarea unui scop acțional pragmatic; ci, obiectivul constă în clarificarea unei probleme de stare personală sau relațională, asupra căreia subiectul are îndoieli. Așa sunt de ex. întrebările pe care el și le poate pune, privitor la eventualitatea de a fi : - bolnav ? – cu aspect dismorf, neatractiv? (sau atractiv?); - înșelat de partener?; - persecutat de colegi ? etc. Astfel de preocupări – ca de ex. cea de gelozie - pot fi la un moment dat perfect justificate, ocupând toate interesele sale, în cadrul unui prezent reactiv situațional amplificat. Gelozia poate fi trăită însă și în manieră obsesivă, ca și gânduri parazitante, de care subiectul ar voi să scape; fapt ce subminează fireasca sa raportare la situațiile prezente pe care le întâlnește. Apoi, ea poate fi resimțită ca o preocupare prevalentă, ce devine centrală; deși nu e suficient - sau prin nimic – justificată. Existența de zi cu zi ajunge să fie dominată de această preocupare, ce elimină orice alt interes; precum și capacitatea de a fi atent și a reacționa la variatele solicitări ale vieții curente. Preocuparea tematică prevalentă poate aluneca chiar în direcția unei convingeri delirante, rezistentă la orice probă sau argumentare; care îngustează și reduce existența subiectului la o unică temă, absurdă și rigidă. Fascinarea persoanei de o tematică prevalent-delirantă de boală, dismorfie, gelozie, persecuție etc. aplatizează acum și structura sa identitară, care-și pierde orice altă disponibilitate. Evantaliul firesc de preocupări și proiecte se aglutinează sub povara unicii sale idei aberante. Iar existența ajunge să fie centrată de un fel de prezent hiperdilatată, ce face corp comun cu instanța aglutinată a proiectelor,

blocând manifestarea structurii identitare în lume. Odată cu delirul propriu zis ne plasăm însă într-un alt plan al temporalității antropologice.

9. Dincolo de temporalitatea proiectelor, instanța trăirilor centrate pe delir.

Delirul e definit în psihopatologie ca o convingere de nemodificat prin probe și argumente într-o idee falsă, care decuplează persoana de integrarea sa comunitară cotidiană. Centrul tematicii delirante îl constituie adoptarea de către subiect a unei noi convingeri în propria identitate, de tip personaj într-un scenariu excentric, într-o lume fictivă de tip narativ, de poveste supranaturală. Realitatea complexă și multifățetată a lumii vieții cotidiene este înlocuită cu parametrii lumii scenariului delirant.

Tipică poate fi considerată situația eroului Don Quijote din romanul cu același nume de Cervantes. Delirul acestuia e exemplar și prin faptul că trimite explicit la identificarea eroului cu un cavaler rătăcitor, similar cu cei din poveștile pe care le citise continuu, timp de ani de zile. Dar pot fi invocate și alte cazuri devenite publice, dintre care a ajuns de notorietate în ultimul timp cel al norvegianului Breivik. Acesta a postat pe internet convingerea sa că este liderul Organizației Regilor Templieri și pionierul „războiului civil din Europa“. El urma să fie noul regent al Norvegiei, având responsabilitatea să deporteze câteva mii de musulmani în Africa, pentru a îmbunătăți puritatea rasială a țării. Cu astfel de convingeri în minte a organizat și realizat un masacru, ucigând câteva zeci de tineri liberali adunați pe o insulă pentru dezbateri. Ar mai putea fi amintit și cazul, mult citat, a președintelui de tribunal Schreiber, care și-a publicat în 1905 “Memoriile unui nevropat“ (interpretate ulterior de Freud și Lacan). Acesta era convins că e personal persecutat de Dumnezeu, cu care comunica „prin nervi“; și care intenționa să-l transforme în femeie, pentru a da naștere unei noi rase umane, care să o înlocuiască pe cea actuală, aflată în putrefacție. El mai credea că Dumnezeu îl regenerează

continuu prin raze; dar se simțea și persecutat de “păsări miraculoase care-i transmiteau rămășițe formate din foste suflete omenești.

Patologia delirantă transpune deci subiectul într-o nouă condiție identitară, de personaj, cuprins într-un scenariu fictiv, aberant. Chiar dacă aceasta nu are caracteristici fantastice marcate, în starea de delir subiectul se simte relaționat cu personaje și entități care le dublează pe cele ale vieții sale cotidiene. Printre acestea sunt și instanțe publice precum Poliția, Organele de securitate, ONU, organizații secrete, mafia, Masonii, personaje socio-politice actuale sau istorice; dar și entități supranaturale ca extraterestrii, spiritele, diavolul etc. Iar desfășurarea scenariilor în care e cuprins, delirantul transgresează spațio-temporalitatea vieții cotidiene, desfășurându-se ca și în narațiunile și povestirile fictive. El resimte că cele mai intime gânduri ale sale pot fi cunoscute de alții; și că poate fi influențat în acțiuni și gândire la distanță. Între temele delirante pot să se insere și unele ce derivă din preocupări prevalente privitoare la sănătate, aspect, atractivitate (dismorfie, erotomanie), fidelitate (gelozie), suspiciune (persecuție) etc. Acestea se corelează, de fapt, cu structurile și rolurile sociale, mai mult sau mai puțin circumstanțiale, pe care persoana le trăiește: rolul de om bolnav, înșelat, persecutat etc. Esențială e însă inserția sa într-o condiție mundană narativă, de personaj dintr-un scenariu fictiv. Fapt ce nu e de cu totul de neînțeles, de vreme ce identitatea biografică firească a oricărui om are o esențială componentă narativă. Corelația între identitatea de sine a persoanei și integrala duratei temporale a istoriei biografice, este una esențială, care marchează și specificul temporalității trăite de către subiect. Sentimentul identitar biografico caracterial, inclusiv cel de personaj, include astfel o temporalitate de fond, specifică. Pentru noua condiție de personaj delirantă, trimiterea cea mai plastică pare cea la un scenariu teatral; deoarece aceasta ne sugerează și o instanță scenică de derulare a unei re-prezentării cu intrigă narativă, a unei povestiri cu eroi și conflicte.

Temporalitatea ce intră în joc odată cu narativitatea publică a oamenilor - ce se articulează strâns atât cu cea personal-biografică cât și cu cea mitico-legendar-istorică – este , în esența ei una diferită de cea din biologie și fizică. Exemplară e trăirea temporală a omului din împrejurarea participării sale la derularea unui ritual sacral, în care se recită povestea mitică, „sacră”, a originilor; și care, induce transpunerea regresivă a participanților la „timpul arhaic al creației”, al originilor, al începuturilor – așa cum analiza Eliade. Tot Eliade a sugerat faptul că, timpul lecturii și a receptării discursurilor culturale (romane, legende, epeei, spectacole teatrale etc.) care se etalează discursiv-narativ în instanța teoreticului cultural, se calchiază după acest model al regresiei spre o temporalitate originară.

Chenar 5 Timpul mitic al narativității literare după Eliade

Istoricul religiilor Mircea Eliade a subliniat consubstanțialitatea dintre literatura beletristică și mitul religios, luând în considerare temporalitatea specifică acestora. El scrie:

„Ieșirea din timp” realizată prin lectură – îndeosebi prin lectura romanelor – e ceea ce apropie cel mai mult funcția literaturilor de cea a mitologiilor. Timpul pe care-l trăim citind un roman este, fără îndoială, acela pe care-l reintegrăm într-o societate tradițională, ascultând un mit. Dar și într-un caz sau altul ieșim din timpul istoric și personal și ne cufundăm într-un timp fabulos, transistoric. Cititorul este pus în fața unui timp străin, imaginar, al cărui ritm variază la infinit, căci fiecare povestire își are propriul ei timp, specific și excesiv. Romanul are acces la timpul primordial al miturilor, dar, în măsura în care povestește o istorie verosimilă, romancierul invocă un timp în aparență istoric, dilatat sau condensat însă, un timp care dispune de toate libertățile lumilor imaginare”.

După Eliade, M., Aspecte ale mitului

Pentru condiția delirantă faptul esențial este că subiectul identitar se resimte transpus într-o condiție de personaj dintr-un scenariu al unei lumi narrative, alături de alți eroi similari; plasat astfel nu doar pe coordonatele altei temporalități decât cea fizico biologică, ci și a altei spațialități și cauzalități. Printr-o astfel de plasare, relaționarea sa cu extraterestrii, spiritele sau chiar cu Dumnezeu, fac ca pentru el să apară verosimile evenimente și perspective de acțiune posibile doar în ficțiune.

Cu această ocazie merită acordată puțină atenție și structurii specifice a timpului narativ, căruia i s-ar putea diferenția două nivele de organizare: unul centrat de instanța miturilor, corelat originilor transcendente; și altul evenimential uman, centrat de întâmplări istorice și personale, localizabile în spațiul și timpul istoric. Cel de al doilea nivel menționat, adică narativitatea de tip istoric evenimential și cea biografică - precum și cea a romanelor actuale cu care în mare măsură se corelează - se centrează de obicei pe un „eveniment-reper”. În cazul comentării întâmplărilor, a evenimentelor la care un subiect-martor participă sau pe care doar le înregistrează, acesta se cere decupat, desigur, pe fundalul fluxului trăirilor-evenimentiale personale și colective și apoi identificat, descris, memorat; iar ulterior re-actualizat, relatat într-un anumit fel, într-un anumit limbaj, printr-o organizare narativă definită, în cadrul unei adresanțe motivate etc. Lăsând la o parte toate aceste aspecte, însăși structura unei narativități oareșcare, are o organizare temporală specifică. Acesta se instituie în jurul unui eveniment referențial, a unei actualități, a unui „acum” re-prezentat, care centrează respectiva poveste. Iar în raport cu acesta, alte secvențe evenimentiale se petrec „după...” și „înainte”. Dar, structura discursului narativ permite în permanență revenirea la acest reper, cu detalierea unor episoade ce preced respectiva „actualitate de referință”. Iar pe de altă parte, derularea „viitorului” poate fi anticipată (de polul povestitorului), semnalându-se aspecte ce vor căpăta înțeles deplin doar după ce se va petrece un anumit episod ulterior. Din această perspectivă, durata unei povestiri se poate dilata sau concentra. Ea poate începe convențional „oricând”; și la fel, finalul său se poate plasa relativ aleatoriu.

Autoplasarea delirantului în condiția de personaj al unei narativități publice, îl integrează în intrigi cu astfel de caracteristici, el rămânând acum puțin interesat de coerența derulării temporale scenariilor în care se simte implicat..

Narativitatea vieții cotidiene, a relatărilor, istoriilor colective și personale, a biografiilor, caracterizărilor etc., se află în fluentă și întretesere cu cea de tipul narativității culturale (teoretice), derulată prin legende, epeei, mituri sau romane de ficțiune. Arie în care ființează o „instanță a personajelor“ supraindividuale culturale, mai mult sau mai puțin tipice sau ideale, configurate uneori prin eroi simbolici sau prin entități supranaturale cu determinații și semnificații speciale; și care, așa cum sugera Eliade, se înrădăcinează în temporalitatea deschisă spre transcendență a mitului sacral. În delir subiectul se retrage în această zonă intermediară, în care narativitatea biografico istorică și cea cultural teoretică se conjugă; și care e consubstanțială și implicată în structura psihismului său natural și normal; dar subordonată de obicei problematicii vieții cotidiene și a derulării proiectelor existențiale pragmatice. Psihopatologia ne atrage însă atenția să nu ignorăm întreaga complexitate a acestui teritoriu problematic.

Structura temporară specifică narațiunilor de ficțiune care implică instanța teoretico-culturală, ne apare evident ca diferită de procesualitatea datum-urilor fizice sau biologice actuale, în măsura în care acestea sunt considerate în unicitatea și ireversibilitatea lor primară, „reală“. „Unicitatea” și „finitudinea ireversibilă“ a datelor unei realități fizico-biologice date-obiectiv (căreia i se postulează – și de obicei i se și constată – o origine), ne apare ca plasată în planul unui alt tip de temporalitate decât cel în care se desfășoară narativitatea fictivă menționată mai sus, din planul discursivității teoretice. Astfel, fiecare din noi oamenii, în calitate de ființe născute biologic, în mod inevitabil suntem sortiți morții (biologice). Dacă însă nu se ignoră planul de narativitate de tip istoric, constitutiv al identității personale, atunci problema devine mai complexă; căci, orice subiect își poate nara de multe ori biografia, pentru sine sau pentru alții, deformând-o eventual în manieră mitomană; și reluând povestirea ei, practic la nesfârșit. În plus, existența unei persoane poate fi inclusă în istorii publice; chiar și dacă acestea acceptă un plan mitic al

originilor, inclusiv entități fictive supranaturale, ca în epopei. Atmosfera lingvistico narativă în mijlocul căreia se derulează existența oricărei persoane impregnează potențialul său narativ și autonarativ constitutiv, care dimensionează existența sa firească. Și care se distorsionează deficitar în psihopatologia delirantă.

(**Notă.** În raport cu cele comentate mai sus se cer făcute câteva observații care complexifică în plus problema. În primul rând ireversibilitatea proceselor din natură, înțeleasă în perspectiva concreteții unicateilor individualizate nu poate fi considerată o condiție absolută și indiscutabilă în perspectivă teoretică, dată fiind ritmicitatea ciclică constitutivă a realităților fizico biologice. Faptul a fost sesizat de către gânditorii antici care au comentat mișcarea circulară, pe care au ipostaziat-o în divinitatea eternității. Atât repetitivitățile fizico astronomice cât și ritmicitatea biologică corelată anotimpurilor și alternanței zile cu noaptea – dar și cea infra-diană a ritmului respirator și cardiac de ex. – au sugerat o dublare a unidirecționalității naturale pornite din polul unei origini ultime, prin pulsații, ritmicități și circularitate. Concluzia speculației filosofice antice, care relua o temă ce s-a profilat progresiv în gândirea tradițională, a fost cea stoică a „ciclurilor eternei reîntoarceri“. Acceptându-se o astfel de modulare a unidirecționalității, aceasta nu a fost totuși părăsită. Căci întreaga tradiție mitologică a originilor, care integrează problematica spațio-temporalității cu cea a cauzalității, o sugera. Iar această unidirecționalitate – a existenței universale, a cosmosului, a societăților, a destinului omului individual etc., - coexistă în instanța teoretică a diverselor culturi omenești cu varianta reluărilor, ciclurilor, repetițiilor. Precum și cu flexibilitatea narativă, care permite dezvoltarea infinită a trecuturilor și viitorurilor. Problematică ce a fost reluată și complexificată de către Hegel spre finalul modernității, în cadrul istoricității (spiritului) prin „devenirea ce se aotodepășeste, integrând - ”aufhebung“).

Problematica speculativă menționată mai sus – care e corelată celei Unu multiplu și parte întreg – este însă una care e și constitutivă. Ea trimite spre un

aspect al teoreticului cultural care completează dimensiunea asertiv narativă a logosului, cu valențele acestuia de „a reuni sintetic”. Instanța teoretic culturală a umanității - care a început să se diferențieze narativ istoric în antichitate -, a lansat și acest aspect matematic și speculativ-categorial-filosofic; care s-a dezvoltat în modernitate și până în zilele noastre, în marginea problematicii tempo spațialității și cauzalității.

10. Problematika temporalității și instanța teoreticului constitutiv, matematic și speculativ.

Narativitatea cultural-teoretică a miturilor, epeilor, literaturii de ficțiune, istoriei, biografiei etc. relevă o condiție aparte a temporalității în raport cu cea fizico biologică resimțită sau constatată nemijlocit; temporalitate culturală din care subiectul psihic al persoanei se împărtășește, fără a o epuiza. În această instanță a „teoreticului–contemplativ–cultural”, omul a dezvoltat încă din antichitate, alături mitologie, istorie și de științele despre lume, și o altă modalitate, cea a speculației asupra fundamentelor; care a integrat și problematica „matematicului funcțional-operativ”. Matematica - numerico-geometrică - s-a afirmat în lumea omului culturilor sedentar-agricole predominant - și în primă instanță - în planul pragmatico funcțional al calculului și acțiunilor pragmatice, pentru susținerea și efectivitatea evidențelor cantitative, a construcțiilor, comerțului, administrației etc. Dar ulterior ea a intrigat și provocat și speculația de tip filosofic, încă din perioada auroră a presocraticilor Pythagoreici; care au fost fascinați de problematica ordinii ierarhice, a simetriei, raporturilor armonice, inclusiv în muzică, construcții și organizarea cosmosului. Preocuparea s-a menținut apoi odată cu afirmarea sa plenară prin Platon, Aristotel și stoici. Instanța teoreticului matematic a fost plasată de Aristotel într-un plan ontic al potenței pre-actuale, în afara temporalității cursive a celor ce se desfășoară „în act”; adică a realității efective, „actuale”, ce se exprimă prin „entelehie”. Dar tot „teoretice” erau la Stagirit și

științele și filosofia, ce se preocupa de” arhé-ul a ceea ce este”. Ea nu a fost însă articulată în mod explicit și nemijlocit de Aristotel cu instanța formală a „logicului” silogistic-conceptual-categorial, derivată din limbajul asertiv. Matematica operativă i-a interesat mult apoi și pe neoplatonicienii de după Antichitate, care vizau instanța supracategorială a unui Unu-dincolo-de-ființă-și-gândire; în cadrul unor meditații ce aduceau în discuție supracategoriile centrului, generării, raportului parte/întreg, a limitelor, contextului, ordinii, transcendenței etc. Dogmatica creștină a meditat și ea asupra acestor teme, lăsându-le moștenire universului cultural teoretic al Europei, ca probleme ale întemeierii și constituirii. Acesta s-a dezvoltat apoi, flancat fiind de ample metodologii și elaborări problematizante matematice și ale calculului cantitativ – ce încorporase și fecunditatea lui zero și a infinității. Astfel încât, științele empirico-teoretice ce s-au instituit acum au folosit-o din plin, de la Galilei la Descartes și Leibnitz. Ultimul dintre acești gânditori, a corelat chiar, explicit, problematica spațio temporalității cu cea a ordinii, în perspectiva concomitenței și succesiunii. În sinteza sa asupra cunoașterii din **Critica rațiunii pure**, Kant susținea primatul unui eu-conștient ce se instituie aprioric, având la bază temporalitatea simțului intern; și care lecturează fenomenalitatea lumii ce se oferă la nivelul pozitivității perceptive empirice, prin categoriile apriorice ale sensibilității spațio temporale și ale intelectului. Intelectul intervenea prin patru grupaje de categorii, împărțite în două clase : - primele două, etichetate ca și constitutiv-matematice (ale cantității și calității); și celelalte două, ca dinamice (ale cauzalității și modalității). Merită reținut ca „principiul suprem” pe care-l invocă Kant pentru sinteza realizată de intelect – cel a; „unității sintetice apriorice a apersepției – are caracteristici care le regăsim în structura formală a „coerenței centrale”. În sfârșit, datum-ul constituit al cunoașterii empirico-logico-discursive, este în continuare cuprins în țesătura dezbaterilor rațiunii dialectice.

Momentul kantian e important și pentru că, începând cu el se dezvoltă o știință europeană bazată pe „teorii științifice”, ce se cer asigurate epistemologic prin coerența și non-contractibilitatea unui discurs logico matematic. Căci, tradiționala logică formală se articulează în sec. XIX cu operativitatea calculului matematic. Odată cu acest nou univers al teoriilor științifice coerente și asigurate, se atrage atenția și asupra unui anumit tip de discursivitate din cadrul instanței teoreticului cultural, altul decât narativitatea mitică și istorică; și anume, cel consacrat rezolvării de probleme teoretice prin proceduri logico matematice. Meditațiile lui Husserl, inclusiv cele privitoare la timp, se plasează în mijlocul acestei noi tradiții teoretice.

Discursivitatea rezolvării de probleme teoretice - de tip logico matematic și speculative, asupra temeiurilor – deși se plasează din perspectiva lui Aristotel în planul contemplativ „ atemporal” al teoreticului, ar putea fi comentată și ca integrabilă într-un fel de plan paralel și echivalent al temporalității specifice discursivității narative mitico istorice, ce a fost mai sus comentată. Și care, e axată în jurul evenimentelor umane desfășurate, reluate și narate lingvistic în perspectiva conflictelor, scenariilor și personajelor. Centrul acestei paralele instanțe teoretico problematice e constituit acum, în loc de un prezent evenimential - ca în cazul discursivității narative - de însăși problema de rezolvat. Care, odată formulată, se află la dispoziția unei comunități științifice; a subiecților angrenați în „practicii teoretice” (după formularea lui Husserl). Diverse grupe de cercetători pot participa la un astfel de proces de rezolvare, pe parcursul unei anumite durate de timp antropologico cultural, istoric și astronomic, real în perspectivă antropologico istorică. Uneori se scurg mai multe generații până ce problema (de matematică sau filosofică) capătă o rezolvare. Moment în care, procesualitatea ei se încheie, temporar.

Această schemă merită să fie adusă în discuție în cadrul dezbaterilor despre timp pe care le ocazionaază formularile lui Husserl privitoare la constituirea prezentului trăit, flancat de retenție și protenție. Căci în raport cu formularea lui

Aristotel referitoare la structura de succesiune a timpului din **Fizica**, Husserl ne plasează de la început într-o specificație antropologică. De fapt Stagiritul invoca la acel nivel doar un „acum al mișcării”, flankat de un înainte și un după. Schemă, ce nu e prin nimic specifică temporalității, ea fiind valabilă și pentru cauzalitate, pentru silogism, pentru argumentație etc. În plus, simpla schemă a unei succesiuni se poate derula în diverse planuri, cum este cel al deplasării unei săgeți, a unui proces biologic, al unui calcul aritmetic, al narativității, al istoriei etc. Protenția și retenția ne plasează însă ținut în planul cultural al unui om gânditor conștient, ce se raportează intențional-reflexiv-sintetizator la lumea sa perceptibilă; definindu-și prezența actuală activă prin structura coerentă și centrată a unei specifice spațio-temporalități tematice a conștiinței sale (în conformitate cu liniile de forță a unei structuri formale a unei „coerențe centrale”, ce va fi comentată în continuare). Constituirea prezentului perceptiv trăit a lui Husserl doar evocă temporalitatea unor succesiuni trăite orientat; astfel încât protenția să se conjuge cu retenția în cadrul unui câmp perceptivo-activ ce se organizează semnificant,... între polul unei sineități identitare și cel a unei alterități mundane delimitate; câmp plasat într-un context ce trimite la orizonturile unei lumi. Ori de câte ori tema prezentului trăit, a protenției și retenției ce învăluie structurant nemijlocitul sensibilizației perceptive e prezentată izolat, ruptă de ansamblul tematic, explicit dar și implicit al gândirii lui Husserl, ea conduce la discuții sterile. În fapt, prezentul trăit a lui Husserl are o majoră semnificație teoretică doar prin structura antropologico categorială învăluitoare – de tipul constituirii temeinice, prin „coerență centrală” - pe care o sugerează ca necesară; și pe care, gânditorul german a și dezvoltat-o, în mare măsură pornind de la psihologia „gestaltistă” a vremii sale, lăsând-o ca o moștenire provocatoare ideatic.

Chenar 6 Structura funcțională organizațională a coerenței centrale și psihismul persoanei

Atât dimensiunea identitară, cât și cea spațio temporală a manifestărilor active a persoanei și cea a diversității existențiale (Unu multiplu), implică o structură formală funcțională aparte, corelată centralității. E vorba de “coerența centrală”, ce se impune și la nivelul prezentului trăit și la cel al identității persoanei. Această structură formală, are valențe ontologic-categoriale și se referă la întreguri constituite din părți, organizate printr-o ordine ierarhică și o centrare autoafirmată; centrare care-i asigură o coerență delimitativă și o interacțiune definită, cu elementele mediului ambiant accesibil. (Structura organizațională apriorică menționată operează cu supracategorii precum: identitate/alteritate. Unu, unu/multiplu, ordine a succesiunii și a incluziunii, centru/limită, nelimitat (infinat), stare/mișcare etc.)

Identitatea biografică a persoanei încorporate și circumscrise social, e centrată – așa cum s-a comentat - de sinele său intențional reflexiv, autogenerativ și sintetizator; astfel încât, secvențele biografice se mențin într-o ordine coerentă și accesibilă, participând activ la manifestările actuale, care o îmbogățesc. Coerență centrală care, asigură la acest nivel identitatea cu sine; și distincția de alții și de lume, cu menținerea unei agenții autonome responsabile. Prezentul trăit e organizat și el în conformitate cu parametrii structurali ai unei coerențe centrale, atât la nivel perceptiv cât și la cel al acțiunii cu scop; acțiune ce conduce la efecte, ce se detașează de mediul extern și intern. Sinele nuclear și conștient centrează acest prezent trăit prin intermediul căruia, existența persoanei se derulează efectiv. Liniile paralele ale proiectelor și preocupărilor ce se întretes între durata biografică și trăirea prezentului, se împărtășesc și ele din aspectul structural al coerenței centrale. Și la fel narativitatea susținută de logos; atât la nivelul relatărilor rememorative și a istoriei comunitare, cât și la nivel autobiografic. Iar ansamblul manifestărilor logosului teoreticului cultural, atât în varianta sa narativ artistică cât și în cea științific matematică, are în fundal același principiu organizator. În sfârșit, aspectul global al identității persoanei, are o delimitare în cadrul lumii umane ce implică de asemenea coerența centrală. Această delimitare trimite atât spre dimensiunea corporală, cât și spre manifestările circumstanțiale, biografice și identificarea socio culturală a persoanei.

În sfârșit, o persoană se delimitează inclusiv prin cele ce le-a făcut; și prin posesiunile sale, pe

Temporalitatea antropologică istorico culturală, cea a „lunii ideilor” are, desigur, specificități în plus față cea a simplelor evenimente istorice *stricto senso*; fără a ieși însă complet din orbita acestora (ca istorie a ideilor de rezolvat și rezolvate). Astfel de ex., o meditație ca cea asupra criteriului

ontologic al cogitației, produsă de către Descartes – gânditor de referință pentru Husserl – conține, prin ea

însăși, o temporalitate implicită. Structura ei bine cunoscută – *dubito ergo cogito, cogito ergo sum* -, are o referință istoric temporală intrinsecă, cu trimitere la finalul sceptic al filosofiei antice dintre Phyrron și Sextus Empiricus, care dezvoltase o argumentare filosofică de punere sub incertitudinea îndoielii a oricărei elaborări științifico filosofice asupra temeiurilor. E actualizată astfel, printr-o simplă și scurtă cogitație ce împrumută forma silogistică, o problemă ce s-a instituit provocator într-un anumit timp istorico cultural; și a persistat apoi latent în spatele veacurilor de credință; reactualizându-se apoi într-o perioadă în care, o nouă omenire culturală căuta o întemeiere pentru instrumentalitatea matematicii cu care Galilei, tenta să asigure o reprezentare științifică a lumii.

Și ca să încheiem tot cu o referință la psihopatologie, semnalăm situația unei cazuistici psihiatrice de psihotici schizofreni, ce se afirmă printr-o excesivă și bizară propensiune spre o gândire abstract speculativă, goală de conținut. Unul dintre pacienții lui Minkowski afirma astfel, că-și dedică tot timpul filosofării.. dar că nu a citit nici un autor și nu a scris nimic „ca să nu-și altereze originalitatea gândirii”.

Concluzie. Cazistica psihopatologică poate ridica probleme celor ce meditează asupra unor probleme speculative, așa cum ar fi dimensiunea temporalității, pornind, de la parametrii „timpului trăit”. Este un domeniu care merită, credem, atenție.

Chenar 7

Rezumat al problematicii temporalității antropologice

La o analiză științifică orientată speculativ, se poate diferenția o spatio temporalitate specifică antroposului; și în primul rând psihismului uman. Iar aceasta se organizează după caracteristicile categoriale ale unei „coerențe centrale”. Temporalitatea

Anexă

Anexă

Anexă

Spațio-temporalitatea specifică psihismului conștient și structura funcțională a coerenței centrale.

Identitatea activă a psihismului conștient implică și exprimă – în perspectivă fenomenologică – o spațio temporalitate proprie, ce se intrică cu o specifică cauzalitate; și cu structura funcțională apriorică a coerenței centrale. Comentarea distinctă a temporalității antropologice se cere revăzută astfel, din perspectiva solidarității sale cu o specifică spațialitate antropologică, emergând dintr-un trunchi ontologico categorial primar, organizat de către problematica parte/întreg/context și unu/multiplu; care stă și în spatele cauzalității fenomeneale. De aceea, comentariul privitor la temporalitate ce a fost desfășurat în marginea provocărilor psihopatologice, va fi reluat, acordându-se pentru început importanță spațialității antropologice; precum și structurii coenței centrale, parte/întreg etc..., ce a fost deja amintită și invocată.

a/ Spațialitatea antropologică.

Loc și locuire. Comentarea spațialității antropologice implică termeni tradiționali precum: locul, direcțiile de orientare, evaluarea distanțelor, problematica centrului, a limitei, a interiorului și exteriorului, a transcenderii etc. (Chenar..)

Problematica spațialității e corelată cu cea a temporalității, a relațiilor de ordine, a cauzalității și mișcării (acțiunii) etc. Științele fizico matematice au studiat spațialitatea dintr-o perspectivă determinată, corelată mișcării și categoriilor acestora; fapt ce a făcut referință la tridimensionalitatea coordonatelor spațiale, ce a fost apoi corlată cu o a patra dimensiune, cea a temporalității; și cu perspectiva unei viteze limită, cea a luminii corpuscular-ondulatorii. Spațialitatea apare însă cu anumite specificități și în aria de ființare a biosului și antroposului. Astfel, viața plantelor și animalelor implică, pe lângă locul ce-l ocupă însăși corporalitatea lor(similar cu condiția corpurilor neînsuflețite), și locul – locația - lor de reproducere și de creștere a noilor generații; deci, locuirea într-un teritoriu asumat, într-un ecosistem ambiental. Și, mai departe, pentru unele animale, staționarea imobilă mai îndelungată în perioada rece (hibernarea) sau/și migrațiile în alte locuri în aceste perioade.

În tradiția și continuitatea biologiei, homo sapiens, după ce a devenit sedentar, își amenajează un spațiu al lumii fizico biologice pe care-l cultivă și pe care-l locuiește activ. În care-și construiește locuințe, clădiri administrative, temple și drumuri. Iar „locuirea” omului în lumea sa, capătă multiple semnificații, ontologice chiar, corelate și fundării linvistice (prin”logos”) a acestei mundaneități.

Chenar 8

Loc și locuire (din cartea **Noica sau Insuportabila filosofie**)

Heidegger remarcă în limba germană o înrudire semantică între exprimarea faptului de a fi (ich bin, du bist) și semantemul ce trimite la a locui și a construi (bauen), care se corelează și cu ideea de a cultiva. Pe de altă parte, Eliade, comentând simbolistica centrului, analizează documentele ce atestă ritualurile de instalare ale unei populații pentru a locui într-un teritoriu. Faptul necesită, de la început, instituirea unei localități (capitală) centrată de clădirile instituțiilor de cult și ale puterii. Un teritoriu locuit de oameni se constituie, pentru omul de după neolitic, dintr-un spațiu sustras haosului, ordonat, „cosmizant” și centrat de un topos central, de un „axis mundi” ce permite legătura cu transcendența. Omul culturilor primordiale viețuiește pe pământ printr-o rețea de

Spațialitatea - și temporalitatea - specifică psihismului uman se degajă pe acest fundal; ce implică și un determinism, o cauzalitate proprie. Problematika psihologică a spațialității trăite de către mintea umană, presupune și ea acest context, marcat de specificitățile culturilor istorice.

Chenar 9.

Perspective istorice de comentare a psihismului uman și a spațio temporalității sale.

Antichitatea a comentat psihismul într-o perspectivă filosofic epistemologică, concomitent cu speculațiile privitoare la un subiect-substrat (hipokeimenon) și o ființă (ousia) dotată cu determinații formal calitative și categoriale (ființa era caracterizată de Platon prin cinci supracategorii: ca substrat (ousia), identică cu sine, distinctă de alteritate și activă - opusă „stării”). Psihismul cunosător a lui Aristotel recepta prin simțuri informații din lumea exterioară, pe care le transmitea și prelucra noetic cu ajutorul simțului comun, fantasiei, memoriei și intelectului intuitiv (nous). Cunoașterea mai presupunea apoi intervenția logosului uman, prin logica categoriilor, conceptelor, propozițiilor, silogismelor; prin gândirea discursivă (dianoia), argumentarea retorică a opiniilor și prin silogismul practic (sofrosine); iar etosul omului era susținut de virtuți (arte); Aristotel comentează în Fizica, pe lângă locul (topos) consubstanțial corporalității, temporalitatea, caracterizată printr-un „cum” precedat de

Loc și centru. În perspectiva psihismului conștient, subiectul î-și resimte sufletul (mintea) ca localizată în interiorul propriei identități corporale. Iar centrul acestei

Un comentariu fenomenologic actual sugerează că minte persoanei conștiente - care se sprijină pe memoria biografică, e resimțită ca centrată printr-un sine intențional și reflexiv, autofundat (autogenerator = a fi "în sine și prin sine") și sintetizator. Din acest sine central și identitar iau naștere propriile gânduri, amintiri, reprezentări, decizii, toate plasate ca emergând din spațiul interior al subiectivității intime și autocontrolate, a psihismului său incorporat. Se instituie astfel un sentiment prereflexiv de centralitate și apartenență la sine a

trăirilor. Subiectul resimte constant că propriile trăiri îi aparțin; că el își poate păstra doar pentru sine propriile secrete; că el este identic cu biografia sa, distinct de lume și de alții, de mintea acestora. Iar trimiterile relaționale, de raportare la „exterioritate” de orice fel, au în permanență o conotație de referință la propriul sine; ca la un criteriu axial (subiectul resimte că “el este centrul lumii sale”). Propria agenție autonomă izvorăște din nucleul sinelui său și aparține identității sale. Centralitatea reflexivă și autofundată a sinelui identitar se menține constantă în normalitate, cu toate că subiectul trăiește și raportări relaționale intersubiective duale; de interpătrundere, de împărtășire a cunoștințelor, secretelor, opiniilor, deciziilor. Iar prin proiectele și preocupările sale, el se ancorează în lumea fizică și umană “exterioară”, în mediul fizico biologic și cultural uman ambiental. Toate acestea fac ca vectorialitatea orientării spațio (temporale) a persoanei, în funcție de un obiectiv fixat, să fie complexă.

Chenar 10

Concepte și metafore spațiale

Loc/locție	deplasare către....direcție	Locție/loc
Centru.....periferie (limite)..... context		
aproape	drum.....evaluări metrice	departe
coordonate, vectori, repere		
etape succesive (aflate într-o anumită ordine de succesiune)		
propriu,...intim....familiar....		public,...oficial,...străin
exterior, mediu ambient		limită orizont
înainte.....după		
(interior)..	în...înăuntruafară.... înafară (exterior)

Spațialitatea trăită de persoana conștientă poate fi comentat mai ales din perspectiva raportării sale active la lume, a acțiunilor sale realizatoare, a relațiilor interpersonale și a operării psihice în instanțe teoretice.

Raportarea activă a persoanei la lumea cunoscută și cognoscibilă e întotdeauna orientată spațial, după multiple coordonate, esențială fiind vizarea și atingerea unui obiectiv prin parcurgerea unui drum, constituit din etape succesive.

Orientare (coordonate, vectori, dimensiuni, repere). Un prim nivel al orientării omului activ e cel în raport cu lumea fizico biologică înconjurătoare; fapt ce implică stațiunea și deplasarea sa bipedă. Iar coordonatele spațiului tridimensional sunt modelate și prin manipularea uneltelor, (instrumente, mașini). Apoi, spațiul omului ce a devenit sedentar după neolitic, e organizat de el însuși, cu polarizarea între intimitatea locuinței și zonele publice ale muncii,

administrației și exercitării cultului sacral. Iar limbajul uman instituie semne și simboluri, ce marchează orientarea și distanțele cu semnificații particulare

Drum, etape, distanțe, evaluări metrice. Angajarea în acțiuni cu scop presupune un obiectiv și un proiect, ce constă din etape succesive ce se vor desfășura apoi spațio temporal și cauzal pe direcția unui drum, marcat de repere. Parcurgerea succesivă a etapelor presupune continuu și evaluări metrice a distanțelor, privitoare la apropierea sau depărtarea de obiectiv; drumul poate traversa teritorii scurte sau domenii extinse, el poate fi ușor sau greu de parcurs. Intervin la acest nivel situații ce sunt calificate prin etichete precum : - aproape (proxim), familiar, accesibil, permis; sau : - departe, străin (necunoscut, nefamiliar) interzis, periculos, inaccesibil. (Iar primul pas îl constituie însăși adeziunea motivată față de proiect și de lumea sa corelativă; căci poate interveni și desafiarea, neadeziunea, delăsarea, indiferența).

Menținându-se metafora drumului spre obiectiv (țel), în continuare apar multiple aspecte secundare precum : - mijloace care-l pot facilita (atât fizic cât și prin cunoașterea ce oferă variante, procedee de acces); - dificultăți, obstacole, blocaje - versus facilități, oportunități; - posibila seducție a unor drumuri colaterale, tot mai ample ramificate, cu eventuale rătăcirii, cu pierderea reperelor pentru reîntoarcere la drumul principal; - amenințări și pericole, versus susținere, protecție, sprijin; - uitarea sau devalorizarea obiectivului principal.

Spațialitatea relațională, interpersonal socială, se desfășoară pe distanța dintre intim și public; atât în raportările situaționale cât și în cele prelungite. Un număr relativ restrâns de persoane sunt întâlnite în aria privată a familiei și a cunoștințelor; iar câțiva dintre aceștia sunt în legături de intimitate și interpătrundere afectivă cu subiectul, cu împărtășirea secretelor, preferințelor, dorințelor, deciziilor, gândurilor. În raport cu aceștia, subiectul se raportează cu atașament și rezonanță afectivă. Pierderea lor e trăită depresiv. Apropierea de această zonă intimă e de obicei treptată, începând cu o cunoaștere circumstanțială; și trecând prin poziționări de distanțare tot mai mici. Iar în sens invers, persoane intime se pot îndepărta treptat afectiv de subiect, devenindu-i indiferente sau chiar ostile. Alte grupe de persoane se plasează constant la distanța medie a cunoștințelor; apoi în poziție de persoane oficiale, de străini și de “oricine”.

Poziționarea atitudinală dispozițională afectivă este și ea intricată cu problematica spațială, putând oscila între: - deschiderea receptantă întru apropiere și apoi contopire; - tensiunea ținerii la distanță (cu suspiciune); - opozitivitatea confruntării beligerante; - atitudinea dominatoare (și manipulativă), cea sumisivă, indiferentă (îndepărtarea, răceala afectivă) etc. În cadrul relațiilor se desfășoară și scenarii reprezentative – ce implică și spațialitatea relațiilor -, în care subiectul și ceilalți apar cuprinși în intrigi dramatice în curs de desfășurare. Care pot să se mențină în imaginar; sau pot fi transpuse în comportament relațional.

Spațialitatea în aria lumii umane teoretico culturale – susținută de limbaj - are multiple planuri ce se intersectează, ce pot fi etichetate metaforic ca “teritorii n-dimensionale”; toate organizate printr-o secvențialitate ordonatoare, similară celei a limbajului discursiv și acțiunilor cauzale. Una din principalele dimensiuni e cea narativă, care se întinde între reprezentările mnestic istorice până la cele mitico literare; aceasta poate cuprinde însă și discursuri descriptive sau retorice, cu argumentație ce intenționează convingă. Dar aria teoreticului cuprinde și descrierile de tip științific, ce se organizează apoi în teorii științifice asigurate logico matematic, în spații n-dimensionale. Teritoriile teoretice transgresează imanența spațiului fizico biologic. La fel cum timpul mitico narativ se plasează pe o altă orbită decât temporalitatea acțiunii nemijlocite; astfel încât, metaforic vorbind, se poate face trimitere la diversele „tărâmurii” pe care le străbat personajele din basme.

b/ Temporalitatea antropologică. Se poate rezuma la acest nivel cele deja comentate în text. Dezbaterile tradiționale trimit la comentarea prezentului trăit, prin diferențierea acestuia de trecutul memorabil și de viitorul sperat și proiectat. S-a propus ca acest prezent să fie circumscris prin perioada realizării unei acțiuni ce poate fi ulterior narată; astfel încât, prezentul trăit să aibă o durată, o structură și o dimensionare prin logos. Dar prezentul trăit se poate realiza și în perspectiva unei relaționări, a trăirii unui eveniment comunitar la care participă mai mulți; sau prin rezolvarea unei probleme teoretice.

Într-o perspectiva psihismului individual, episoadele trăite ca evenimente actuale se diferențiază pe fundalul duratei existenței identitar caracteriale a subiectului, care se desfășoară între apariția memoriei infantile și prezent. Experiențele trăite actual, sunt depozitate ulterior în această memorie biografică a persoanei, a cărei fundal integrativ susține însăși identitatea persoanei.

Între prezentul trăit și fundalul identitar se desfășoară evantaiul liniilor suprapuse și intersectate a multiplelor proiecte, relaționări și preocupări, cu diverse obiective și durate; ce se derulează concomitent. În raport cu care, situația problematică actuală poate fi doar o secvență. Fundal care asigură subiectului o libertate de acțiune în lumea sa.

În plus, proiectele și preocupările subiectului se integrează în perioade și cicluri de viață, ce se succed între maturare, vârsta adultă și îmbătrânire; toate derulându-se în mijlocul rețelelor sociale comunitare.

Psihismul persoanei se articulează și se armonizează cu ritmuri temporale pe care el le trăiește în calitate de ființă biologică. Dar și cu cele ce-i sunt mai mult sau mai puțin externe în plan social antropologic și cosmic. Astfel, el se sincronizează cu ritmurile persoanelor de atașament din rețelele sociale proxime sau cu care colaborează îndeaproape. Apoi, se conformează temporalității sociale oficiale, pe care o măsoară ceasornicele; și care organizează ritmul

practicilor sociale, la care participă; punctat și el de secvențele sărbătorilor. Toate, subordonate timpului cosmic, al nopților și anotimpurilor.

În sfârșit, nu poate fi ignorată nici temporalitatea ce se desfășoară în planul teoreticului cultural, la care orice subiect e articulat. Un timp special e cel al ritualurilor sacrale, pe care practicile religioase îl reactualizează constant. Dar similar acestuia sunt și temporalitățile narative; ale epopeilor recitate, ale spectacolelor de tragedie, a lecturii romanelor de ficțiune etc.; cu care subiectul unei socioculturi se conectează constant. În sfârșit, în lumea oamenilor se infiltrează și temporalitatea intrinsecă teoreticului științific matematic; concretizat apoi în artefacte, unelte și mașini.

Ansamblul acestui larg diapazon al temporalității este fundalul și atmosfera în care se impune prezentul existenței persoanei; ce are în spate identitatea duratei sale biografice, respirând temporalitatea culturii comunitare.

Început și eternitate. Comentarea tradițională a temporalității mai are doi poli specifici, diferiți de temporalitatea psihică fenomenologică a „omului finit”; adică, a persoanei ce își derulează existența între nașterea și moartea sa, centrat de actualitatea trăită, ce se reliefează pe fundalul duratei identitare. E vorba de doua aspecte ce au fost aduse în discuție încă de pe vremea abordărilor mitologico sacrale; și care se cer abordate și la nivelul psihismului. E vorba de începuturi și de eternitate. În istoria religiilor, Eliade a subliniat importanța „timpului matricial” de urgență, în care se consideră că a luat naștere – prin intervenția creatoare a forțelor supranaturale – tot ceea ce există; inclusiv lumea în ansamblul ei. Iar ritualurile mitice trimit constant la acest „in illo tempore”; demers cu valențe regeneratoare. Dincolo de perspectiva mitologică, problematica începutului creativ se menține și în cadrul existenței curente, inclusiv în psihologie; unde apare ca problematică a „sintezei creatoare a ceva nou”. A doua temă e cea a eternității transtemporale, pe care mitologiile o plasează tocmai în domeniul de existență a entităților supranaturale „absolute”, fără de început și sfârșit. Pentru psihismul uman problema se pune în două ipostaze experiențiale : - cea a plenitudinii extazului; și cea a vidului plictisului, a golului indiferenței totale, depersonalizante. În raport cu problematica începuturilor și a eternității se manifestă și tema speculativ filosofică a nimicului, a inexistenței.

c/ Structura funcțională organizațională a coerenței centrale. Atât dimensiunea identitară, cât și cea spațio temporală a manifestărilor active ale persoanei și cea a diversității existențiale (Unu multiplu), implică o structură funcțională aparte, corelată centralității. E vorba de „coerența centrală”, ce se impune și la nivelul prezentului trăit și la cel al identității persoanei. Această structură formală a coerenței centrale (c.c.) are valențe ontologic-categoriale și se referă la întreguri constituite din părți, organizate printr-o ordine ierarhică și o centrare autoafirmată; centrare care-i asigură o coerență delimitativă și o interacțiune definită, cu elementele mediului ambiental accesibil. (Structură organizațională a c.c. operează cu supracategoriile precum: identitate/alteritate.

Unu, unu/multiplu, ordine a succesiunii și a incluziunii, centru/limită, context (mediu, elemente), nelimitat (infinit), stare/mișcare etc.)

Identitatea biografică a persoanei încorporate și circumscrise social, e centrată – așa cum s-a comentat - de sinele său intențional reflexiv, autogenerativ și sintetizator; astfel încât, secvențele biografice se mențin într-o ordine coerentă și accesibilă, participând activ la manifestările actuale, care o îmbogățesc. Coerență centrală care, asigură la acest nivel identitatea cu sine; și distincția de alții și de lume, cu menținerea unei agenții autonome responsabile.

Prezentul trăit e organizat și el în conformitate cu parametrii structurali ai unei coerențe centrale, atât la nivel perceptiv cât și la cel al acțiunii cu scop; și cu efecte, ce se detașează în mediul extern și intern. Sinele nuclear și conștient centrează acest prezent trăit prin intermediul căruia, existența persoanei se derulează efectiv.

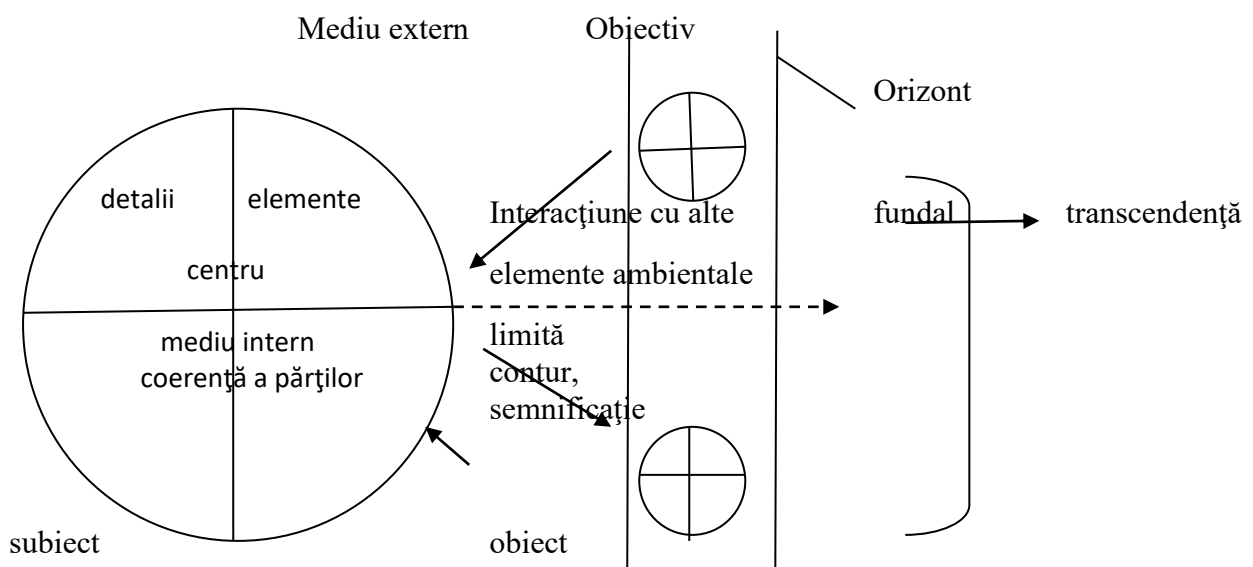
Liniile paralele ale proiectelor și preocupărilor ce se întretes între durata biografică și trăirea prezentului, se împărtășesc și ele din aspectul structural al coerenței centrale. Și la fel narativitatea susținută de logos; atât la nivelul relatărilor rememorative și a istoriei comunitare, cât și la nivel autobiografic. Iar ansamblul manifestărilor logosului teoreticului cultural, atât în varianta sa narativ artistică cât și în cea științific matematică, are în fundal același principiu organizator.

În sfârșit, aspectul global al identității persoanei, are o delimitare în cadrul lumii umane ce implică de asemenea coerența centrală. Această delimitare trimite atât spre dimensiunea corporală, cât și spre manifestările circumstanțiale, biografice și identificarea socio culturală a persoanei. În sfârșit, o persoană se delimitează inclusiv prin cele ce le-a făcut; și prin posesiunile sale, pe care le poate sistematiza

Chenar 11

Modelul apercptiv al “coerenței centrale” în organizarea psihismului uman

- a) Principiul organizațional conform căruia întregul e structurat printr-o funcție a “coerenței centrale”

- b) Manifestări ale psihismului uman organizate apercptiv, prin funcțiile coerenței centrale

detașează o semnificație a situației actuale; care e plasată pe fundalul (contextul) scenei reprezentative a lumii în care subiectul e implicat.

Fundalul mnestic cuprinde atât date experiențial biografice (ce includ și abilitățile practice) cât și.....Identitatea biografică este centrată de axul sinelui intențional reflexiv care af....

c) Rezolvarea de probleme. Rezolvarea de probleme se manifestă în viața cotidiană a fiecărui om, în primul rând prin situații de viață problematice care-l afectează și a cărei soluție trebuie să o caute și să o implementeze. Un aspect specific e cel al problemelor pe care trebuie să le clarifice privitor la starea sa situațional identitară (e sănătos sau bolnav ?; atractiv sau urât ?) ; și mai ales a stării relaționărilor (partenerul e de încredere sau îl înșală, alții îl disprețuiesc, îl persecută ?..persoana X îl admiră, îl iubește ?). Efortul de a clarifica astfel de stări problematice se află în centrul preocupărilor tematice care alimentează delirul ; mai ales în perspectiva autoevaluării.

Rezolvarea de probleme e însăși un proces cognitiv ce se diferențiază în planul teoretic ca o activitate specială, care se desfășoară într-un teritoriu – într-o lume, într-un spațiu moral de identitate. Așa sunt problemele de matematică care se referă la zone determinate de cunoaștere ideală coerentă, în derularea unui limbaj special care oferă o provocare printr-o necunoscută....sau, o provoc.....Problema odată apărută, creează un câmp tensionat de ipoteze și.....

a) Investigarea pentru clarificări și creșterea cunoașterii P

Temporalitatea prezentului “perceptiv viu”- Husserl și cea a proiectelor- Heidegger, în perspectiva psihopatologiei.

Text omagial pt aniversarea prof Virgil Ciomoă -varianta engleză)

REZUMAT

Mircea Lăzărescu 2022

1. Prezentul viu, perceptiv a lui Husserl și primul val al psihopatologiei fenomenologice.

Husserl's phenomenology, with its methodological valences, drew attention to the problem of “lived time”, from the perspective of the “living perceptual present”. Heidegger's elaboration from Sein und Zeit focused his attention on the existence (*ec-sistence of Dasein*) projected into the future. Both approaches *involves and provocs* psychopathology.

Husserl's phenomenology opened new horizons for the speculative study of “lived time” by the conscious man. The topic of temporality was the on the daily agenda during the first half of the century XX, as indicated by the title of works by Bergson (*L'Evolution creatrice*) and Heidegger (*Sein und Zeit*). Husserl, even if he criticized the psychologizing movement (of an experimentalist orientation) that manifested itself around neo-Kantianism, was not opaque to a speculative perspective of psychology; *this*, in the continuity of the tradition stretched from Aristotle to Kant, passing through scholasticism and Anglo-Saxon empiricism. Beginning with the XIXth century, he took over Brentano's intentionality which he “radicalized”, towards a transcendental subjectivity. (It should not be ignored that philosophers was constantly carried out accompanied by the effort to release the constitutive structures of the philosophizing being, long before this was explicitly formulated by Kant and especially Heidegger).

Husserl's phenomenological analyses use a (suite) *set* of conceptual instances that were not present in the philosophy of antiquity, gradually establishing themselves in modern thinking: self, consciousness, subjectivity, **monad**, *monad*, perception, object (objectivity), apperception, transcendentality, apriorism, intentionality, and so on (So, from the Presocratics time until the late Neoplatonists, the Husserlian discourse would have been simply impossible and incomprehensible; a historical aspect that his reflections and those of the commentators ignore)

. In a way, Husserl is placed in the chain of modern thinkers who, like Descartes, Leibnitz, Locke and Kant, speculated about the knowledge of the world by a man endowed with a reflexive-subjective-consciousness, which relates to an *word-object*.

But, (taking over) *adopting* the concept of phenomenology - which Kant and Hegel had commented on - Husserl bet with astonishing audacity on monadologically inspired egology, of a “transcendental subjectivity”.

This was dimensioned through a “noetico-noematic-intentionality” elaborated in such a way, that it dissolves the rigidity of the relationship between a conscious-subject on the one hand and an external-corporeal-spatial-object on the other.

The intentionality of the transcendental ego is now considered constitutive, the intentional-noetic aim sending edifying towards a noematic-pole-of-meaning; noematic pole, that encompasses all things possible to be targeted in a human world, from physical objects to numbers and values, to supernatural beings, events and symbols.

Phenomenal consciousness, which is filled with the signifying datums of the things thus targeted, would have as its first task to: meaningfully describe this instance, towards which it advances.

This approach obviously undermines that background of spatiality, that the subject-object polarization between Descartes and Kant, supported; and he cultivates together with Husserl, the temporality of a "living present". Which is organized around perception.

A second quasi-revolutionary movement initiated by Husserl was the audacity to place the cogitative experiences of the transcendental ego he had in mind, (*against?*) *in* (?) the background of any living conscious human person. More precisely, as a potentiality of it, which could be released methodically through a "phenomenological (eidetic) reduction".

Once placed in such an individual area - of the "monadic" type - the transcendental ego is also required to be constituted. And this constitution highlights the dimensions and layers of his noetico-noematic-intentionality, through which the things of the world and the incorporated alter-egos can be targeted.

This process of constituting, turns out to be centered in Husserl's approach, in the dimension of the "lived present". Temporality is thus placed at the very base of the constitution of the most basic process of consciousness, the perceptive one.

This, in its significant structuring, supposes a permanent framing of the immediate noematic-noematic current perceptual - including sensory - through a retention of the path, already traveled by the perceptual processuality; and by an anticipatory intention, which aims at...and is ordered, by the meaning of the intended perception.

The significant form that is at the center of the noematic instance targeted by perception, is actually a coherent whole (made up of parts and released on a background); which is built through the procedurality of the lived present. This way - the temporality of the present - appears as a constitutive structural support not only for perception, but for consciousness itself. All effective structures of intentional consciousness must have this temporal background of their constitution, within the lived present.

The perception invoked by Husserl is therefore an active one, consisting of a perceptive act. In fact, Husserl seems to regard any intentional process as similar to a performative act. The commentators additionally note the fact, that this Husserlian constitutive process of the "living perceptive present" has in it something characteristic of the inaugural, founding acts. It should also be noted - a fact that will be revealed with the establishment of intercorporeal intersubjectivity - that any subject who perceives "something", finally perceives himself continuously. Therefor the intentionality emerge from the same personalistic background. Although Husserl does not develop the theme of continuous self-perception, it results indirectly from the remark that differentiates the retention and the protention, from voluntary recall of a memory and representative anticipation of an event. Finally, the perceptive act is flanked, at one side, by the transcendental ego; and on the other, by the "horizon of the world".

However, Husserl's elaboration regarding the constitutive temporal dimension of the lived present, is not completely broken from tradition. If it is clearly distinguished from Aristotle's analysis in **Physics** - regarding the "now" of the almost ephemeral present between a "before" and an "after" in the physical world, - we must not forget Augustine's placement of the issue of time in the interiority of the human *soul*. After the European Renaissance - once the problem of the subjectivity of consciousness that opposes the objectivity of the external world developed - the cogitative instance of consciousness was *constantly* referred to, as the temporality of the "internal sense". Kant's thinking maintains this tradition; before, Hegel launched the theme of an evolutionary becoming (of the spirit through consciousness). Husserl remains partially within the parameters of this tradition.

By placing the transcendental ego in the middle of the "world of life" Husserl phenomenology *became* an important piece of the puzzle of the new methodologies launched at the beginning of the XXth century, in the perspective of the development of the " *human sciences*". The hermeneutical movement, which is also part of this direction, reached in the second half of this century to articulate itself with phenomenology, with the philosophy of language acts and with neopsychanalysis (Ricoeur). Ever since Husserl's time, phenomenology has supported not only existentialist and personological philosophical elaborations (Heidegger, Scheler, Jaspers), but, also research in psychology, sociology, history. Phenomenological psychopathology, which has been asserted since Husserl's time, also falls in this direction. This also, had special status, because the psychopathological process, was considered a "natural experiment", factually highlights infrastructural aspects of the conscious psyche; that is normally only involved in the phenomenality of experiences. Blankenburg commented on the fact that the psychopathological process can reveal even the structural speculative philosophizing dimension of the psyche, as in the case of psychosis. Therefore, phenomenological psychopathology has become a kind of challenge for the analytical approaches of phenomenology.

In psychopathology, a first major evidence of the distortion of lived temporality was imposed during the XXth century through the condition of melancholic depression; in which, the subject - according to phenomenological *point of vue*, simply "exit present time": the person is no longer interested in anything around him/her, refuses intersubjective contact and engagement in situational problems; the subject cannot conceive a future, relying on fragments of a guilty past. At the opposite pole of depression is, *in psychopathology*, the manic state, which consists of a euphoric expansive disinhibition. Binswanger's phenomenological analyzes emphasized the maintenance in mania merely a ephemeral contact with a hedonic present, the subject completely ignoring the past and being aspired to an all-possible future ("like a spirited dancer who only touches the ground by leaps").

Another *hypostasis* of temporality experienced psychopathologically, was commented by von Gebattel in obsessionality: the patient is engulfed by a revolving time, without past and future, of repetitive spinning in a sterile circle, with continuous checks.

In the same period, the psychopathologist Minkowski commented - predominantly from Bergson's perspective - the overall disturbance in psychopathology of a spatio-temporality specific to the human psyche; in the context of a distortion of *an* interpersonal relationships, of the disturbance of "contact" affectivity with others. However, he also explicitly invokes the temporal polarization (*of psychism*,) between a lived present and a background of biographical time (duration); also, with reference to Bergson's duration and the " *elan vital* " commented on by him. Finally, it is worth mentioning Tellembach's intervention from this period, concerning the " *typus melancholicus*". The author (who invokes *also* Heidegger), draws attention to the "situational" context in which the

"lived present" of a person is placed. A person who, is now viewed not only from the perspective of a vital being - what exists between birth and death -; but also from *biographical perspective*;

!!!

and in the structure of the identity duration, of which an anthropo-cosmic, "endogenous" bio-psycho-rhythmicity unfolds.

At the end of this first period of phenomenological approach to psychopathology, the psychiatrist H.Ey

supported - invoking the legacy of Jaspers, Scheller, the clinical psychopathology, psychoanalysis and psychoneurology of his time

- a model of human specific psychism, based on two temporal axes: a/ A diachronic one, of the characteristic biographical duration and moral consciousness, which also includes the dynamics of the psychoanalytic unconscious; b/ The second one, of the synchronous actuality of the "field of consciousness".

After psychopathology became interested in the perspective of intercorporeal intersubjectivity developed by Merleau-Ponty – in the footsteps of the last Husserl – the first wave of its phenomenological orientation faded.

Along with the advancement in psychology of the cognitivist doctrine supported by the philosophy of mind, a second wave of neophenomenology developed, which pays more attention to the intentional, reflective and significant self.

This self-centering *aprouch*, allowed an easier reporting of neophenomenological *psihopathology* to the evolutionary perspective of psychology and neuroscience.

In the new scientific-philosophical atmosphere from the beginning of the third millennium, which integrated into psychology the perspective of informational computing developed by artificial intelligences and the doctrine of performative languages - as well as a series of meta-theoretical instances (systems, cybernetic, organizational theory, etc.) -,

they also updated a series of concepts regarding temporality that Heidegger had already circumscribed; especially those of "Situation", "Existence-together" (Mitsein) and "Project".

2. The temporality of projects, following Heidegger.

Heidegger's phenomenological work emphasized another aspect of time than Husserl's "living present" of perception; namely, the future, that is involved in the existential project. The specificity of Heidegger's Dasein – a () being for which philosophizing is possible - is to be permanently open and anchored in the future,..?.. it existing through the pro-jection of pro-jects.

The analysis of Dasein that Heidegger does in **Being and Time** reveals a set of parameters, which the author labels as "transcendental existentials", accepted "a priori" as structuring his constitution of being. They are organized in a generic structure by the basic existential of the fact-to-beeing-in-the-world (*in-der-Welt-sein*), being (essentially) the followings ?:

- The Open (Being-in-the-open, in the translation of Ijui Liiceanu); - The Situation; - The Project; - The Existence-together (Mitsein); -The Authenticity (in relation to the impersonal das Man); - The Revealing the truth (like Aletheia-bringing to light, in "illumination").

In relation to these existentials, the World (Welt) is considered an original constitutive instance, correlative to Dasein; and in the second period of the *Heidegger's* thinking, according to Kehre, the World will be flanked by Language (= as language, considered as "host of being" - Gadamer).

Heidegger refused from the beginning the transposition of the analytic of Dasein into the language of (philosophical) psychology. However, the fact inevitably occurred, along with the evolution of Husserl's phenomenology, which from the beginning accepted a methodological condition in the perspective of a *special* psychology; *psychology wich, progresively* related to cognitivism and philosophy of mind. Heidegger's position was otherwise ambiguous, because the parameters of *Dasein's analysis* are placed halfway between: - *The* individuation of real person, who feels his uniqueness by the fact that the experiences are felt as "his owne" (maines)... and: - The generic framework of a socio-historical human collectivity (the Dasein of a historical nation, such as Greece in antiquity,...Germany of its time). Most of the existentials in **Being and time** refer, *de facto*, to the analysis of the existence of a human person (= Person); meaning we adopt, through an explicit forcing of his official heritage.

For the following comment, the expression of (human) Person will be used (by convention) for Dasein. We will briefly comment some aspects of heideggerian's *existential*, in order to reveal the originality of the temporal dimension – *of this Person-Dasein – (that the defining)* anchorath in the future of ec-existence through projects; *vision that* overcomes and subsumes the problem of the "living (perceptive) present" that Husserl had commented on.

Reporting to the present (*-time*) is, in Heidegger's analysis, subsumed under the Situation; i.e. current situational reporting, but understood as a generic, principled formula. In fact, the Person relates to current community-cultural event situations, from a certain point of view, which may vary over time. Then, the Person feels that his current placement in a situation is significantly connected with other (personal) situations, some *of this preceding it*...and others that follow it. And also, the Person understands (in any case, presupposes) that he is simultaneously involved in several problematic situations, which take place simultaneously. In fact, the existence in the situation is only a moment - that of anchoring in the present - of his engagement in the project (Project); the identity background of the Person (duration)is also involved (which was commented by Ey).

Heidegger's Dasein constantly feels in the background of the situations he experiences, his basic condition of a finite being, thrown into the world, existing between his birth and his death, dimensioned by the quasi-existential Being-into-for-death (Sein-zum -Tote). In this perspective, the Dasein (and the Person) constantly feels its own identity. As "sineiate" (.....).

The (psycho-anthropological) person has secured this identity background behind his situational existence, through the duration of his biographical existence, which synthetically integrates his life episodes, experienced in various situations. But the biographical perspective involves, *inevitable*, the community narrative logos :“The Language”. The life story can be told by itself in various situational conjectures; it can be written as a biography and published by others, it can be invoked by those who judge or comment on the Person, evoking it, etc.

The temporality of the narrative that is involved in the structure of the identity duration (of Dasein, of the Person), however, also functions as a cultural (anthropological) environment, supporting mythologies, histories, epics, fairy tales, fictional narratives, characterizing accounts, etc. In this narrative universe, the Person appears as a character, which conforms to a special

temporality and causality, that of the narrative universe. Which, in addition, is largely similar to the instance of *solvind* theoretical problems (including logical and mathematical). Thus, an instance of the "Theoretics" is part of the dimension of the Person, supported by the various valences of the logos.

Before arriving at the existential Project, a short stop is also required at the Heideggerian existential of Existence-together (Mitsein); which also had an extensive psycho-anthropological development in the second half of the century. XXth. Thus, even starting from Husserl, the theme of intercorporeal intersubjectivity was developed. Which, according to Merleau-Ponty, gained a great weight in psycho-phenomenology; being in recent decades taken over by cognitivism. Through the detailed study of social cognition in the first years of life - those in which the attachment relationship also develops - it was possible to identify the competence of "mentalization", which crystallizes at approximately 3 years: The child understands that other people, whom perceive actual through their body, have a mind like his (embodied); mind with which he thinks as he does; and as a consequence, he can guess just by looking at him, his intentions and evaluations in the current perceived situation.

And then, long before the mentioned phenomenological and cognitivist approach, psychoanalysis intuited the fact that the small child "introjects" into his psyche the images of his parents, in scenarios of their relationship in relation to him and to each other. This intuition gained factual support after the development of the attachment theory (Bowlby), demonstrated that the image of the attachment person is taken over in the child's mind - in the case of the "internal working model" -; so that he "carries with him the secure image of the mother wherever he goes". The infantile attachment model has also been generalized for adult intimate relationships, thus supporting the interpretation of dual, intimate relationships; in which two close people resonate with each other within the lived events.

These directions of older and more recent psychology are required to be taken into account when analyzing the parameters of experiencing temporality by a person. Because the time lived by her, is not only structured through the perspective of "current living perception"; and the situations in which he is involved - against the background of the duration of his biographical identity. But it is constantly interwoven with the temporality of attachment persons and with the instance of the narrative and theoretical logos,

After the comments above, which could be considered as prolegomena, one could therefore move on to the approach of temporality centered on the existential Project ("to exist by projecting into the future"). This, therefore, sends us from the beginning to the future, understood as hope and commitment to an attainable goal. In the first half of the century XX concern for a predictable and better terrestrial future was maintained among people; partly in the tradition of Enlightenment utopias, partly through the new horizons that science opened up. And people were encouraged to "take their fate into their own hands"; and, to build a responsible existence, with meaning and purpose. Many concerns also existed in the perspective of the efficient organization of performance action, in various sectors, even emerging sciences such as cybernetics or praxeology.

In this context, psychopathology revealed: - the aberrations of a deliberation and action that is not sufficiently coordinated,...- of the over-elaborated and hyper-verified...- of the impulsive, lacking elaboration and control; - the maniac's feeling of omnipotence in the future, etc. and so on. The field is interesting and could be debated. But, looking at the whole, currently, at the supra-individual level, long-term plans are no longer supported with the same confidence as 50 years ago. However, "projects" and the future continue to be part of the structure of the person (of Dasein)

This is also an aspect of temporality!